Контрольный экземпляр

Массо а мехкийн пролетареш, вІашагІкхета!

СЕРДАЛО

СОВЕТСКИ СОЮЗА КОММУНИСТИЧЕСКИ ПАРТЕ НОХЧ-ГІАЛГІАЙ ОБКОМА; НОХЧ-ГІАЛГІАЙ АССР ЛАКХЕХЬАРЧА СОВЕТЕН МИНИСТРИЙ СОВЕТЕН ОРГАН

«СВЕТ» Орган Чечено-Ингушского обкома КПСС, Верховного Совета и Совета Министров ЧИАССР

Газет арадувл 1923 шера дениз ◆ ШИНАРА, 22 МАЙ, 1984 ШУ. ◆ Мах 3 кап. ◆ № 61 (6930).

АМЕРИКАНСКИ ІИЛМАНХОША ДАЬЧА ХХАЙКАРАЛА К. У. ЧЕРНЕНКОС ДЕНИА ОТВЕТ

Лоархlаш дола господаш,

Іоалаш кхьача гергага космосе кхача йиш ца хилийтара, сихдаь хьадеча герзий керда достам хьа ца хилийтара дуьне мехкий кулгалхошка цlаькха а кхайкаш оаш бань тlахьехам lалашмате актуальни ба. Цунца дувзаденна боккхийча американски lилманхошна дешl дола согат оаха чlоаттlа кхетадеш да.

Іилманен техниканен карагlдувлача доккхийча хlамай символ а хинна дlаэттай космически аре. Мацара гlулакха из карверзарах кlезига беркат дацец. Цхьабакъда, космосах агрессен тlемен плацдарм е лора цхьаццабараште. США хьалхайкаьлча планех хьагуш ма дарра, космосе ракеташта духьалара средствашl дlайовржаве, спутникашта духьалара массе тайпарча средствашта пардlатта лела мукъе моттиг яла, даьттан тlарча, фегарча, форда тlарча гlирсашта дов де лаьрхlача герза тlехкерда тайпаш дlаоттаде лерхl.

Советски Союз хоадам болдаш духьала и моллагlча тайпара герзаш, цу даькъе космически дараш а, сихдаь хьадар духьа яхь лелаяра. Цу цхьан ханца кхетадеш хила деза, космосера Іочу оийна кхерам тlабессачул тlехьагlа ший кхерамале тешшаме Іалашъяра цхьа хlама ца дича Советски Союз яргlйоацилга. Тlема совле локкхарга бода никъ космосе гlолла билла мегаргба аха лоархlамаш иллюзеш тlа датташ да. Хlаьта а, цу тайпарча лоархlамаш тlара юхабоала безам болаш бац, тlаккха из Іалаьмате кхерамеча хlамашца дувзаденна да. Хlанз кхы тlехьа доацача хаина, из ца хилийтар — паччахьалкхений бехктокхамеча деятелий, Іилманхой, адамлен кхоанен бокъонца гlайгlа еш - мел волчун керттара дехкар.

Советски Союз цlаьхха а баьду, сихдаь герзаш хьадела космосе данкхара, уизара планаш кхоачаш ца хилийтара ший иза кхоачаш мел дола хlама де ма кийча хилар. Тха дог тайшачох, гара космосе дlаоттадергдоацаш из тешшаме лоралйра тlевзаль политика декхар даь тlабоийаба паччахьалкхений оамала боарам а массане а къовбалдаь тlайца дуьнен халкъашта юкъера декхар а хинна дlоотта еза.

Тхо хоадам болаш духьала да, цхьаьнха бекхам боаш ядерни агресси делае лаьрхlа хилар мара кхьача тайпара дархlа йиш йоацаш йола ракеташта духьаларча оборона шерра массийла йола системаш кийчъяра. Цу тайпара системаш хьаелга дехкаш. ПРО-х лаьца оттадаь хьаьда ха йоаца советско - американски договор долаш да. Лоарзагlа из доахаш кхоачашде дезаш да из. Цу договора маlанах чулоацамаш, ерригача адамлен гlулакха космически арен машара статус Іалашъяра дехкара ма хеттара хургдар ракеташта духьалара системаш космосе дlайовржаяра ядеи ше дlайоаккхилга тоожественн хьакхайкадар. Цу тайпара даь гlулахх дуьнен тlа массо метте адамаш маьршача кхоанен бокъонца йоакхо яр сацие а лоархlаш тlаьцаргдар.

Тlехьадахх йиш йоацаш да спутникашта духьалара герз дехкарах дола дош а. Цу тайпара герз дlацоаралдаро чlоаттlа хачча оттадергдар хьал, цlаькха, дига а доацаш, тlом болабара кхерам сов боаккхаргбар, ядерни паччахьалкхенашта юкъе теша вlаштlехьбаккхара хьега кхе доадергдар. Оаш, Іилманхой - специалисташ хиларах тарра, цхьанхе а ца кхетадеча тайпара дика кхетаду, из дерригa а мел кхерамне да.

Космически арена милитаризация яра увзара процесс кхасоцаюлургйоацача яладехьа сагтота гlулакхаш чакхдаханза даргдац. Пропагандистски хlиллашта, ханна уж яде а е кхьалле а йола совленаш шийна Іалашъе гlертаре моттиг хила йиш яц укказ. Космоса милитаризаци ца яйтара проблема — из саг мел волча сага лоархlаме проблема я. Радикальни решенеш ех цо. Цу тайпара решенеш геттара дика юлургйолаш я. Халекъашта хьалханкара ший беррига бехктокхам бiзза кхетабе, дoІам хила а барт вlаштlехьбаккха а беза.

Космосе хьоча герза никъ бекна дагахьа - оаха предложени еннаяр космически ара а космосера Лаьттанга диллача а низ юкъе боаккхилга дехкара хьакъехьа барт вlаштlехьбаккхи, барто чулоацаргдар, белгала яьча, спутникашта духьалара герз геттара дlадоаккхилга. Хlиззале йолаш йола цу тайпара системаш хlаланьх дlайоахилга а, Барт вlаштlехьбаккха аттаlа хилийтар духьа ракеташта духьалара герз космосе дахьара СССР-о ший цхьан аьгlорахьара моратори кхайкайь, вовха юкханица а цаймоpг мел деча хана.

Дуьнен тlа шерра хьаллаьцна советски инициативаш. Бехкало я а иц е хила йиш а яц доагlаш дола практически гlулакхаш вlаштlехьдиха доладе ца тигара. Вахьанаш лехк е ю догlа ца а гlерташ официальни переговораш дlайолаелга да де дезар, космически арена милитаризаци ярга дола дерригa маьрша тешшаме дlаоттадалилга тергал а дац. Цу баггахьарчен чlоаттlа принцип долчен гlулакх гlодар — дерригача мехкий политически общественни деятелий декхар. Шай де йиш йолаш мел дола хlама де лаьрхlа я Советски Союз боагlаш бола барт вlаштlехьбаккхара.

Лехкаш дарех санна, иштта лехкаш доацача а космически кемаех тlема пайда цара доазув оттадарах дохьа советски договора проекта хьалаца дувзаденна рiна хьадда хетачох лаьца аьца, из официальни переговораш йолча хана дувцa [illegible].

Моттиг кийсьаларах пайда а яяш, из ва, сихдаь хьадеш латта герзаш космосе дlадоаржаделга юхатохар духьа оаш наралаьдача бехьахьарча гlулакха тlа шатта белба ауш.

Шо лоархlаш волe К. ЧЕРНЕНКО.

Социалистически яхьа дневник

ПХЕ ШЕРА ПЛАН КХОАЧАШЪЯЬЙ

Цхьайтталагlча пятилетка доьалагlча шера план хьалхе хьалха кхоачашъяра доакхий социалистически декхараш тlаййдад Н. Алиевова цlерагlча Новогрозненски нехкдаьтта чакхдоахча завода технологаше. «Хlара бахна дийнахьа дисциплина тlехдакхе хьадер дукхагlеш хьалийта!» яхача девизагlа шерра социалистически яхь йоаржаьча завода дукхача установкай, цхьан коллективашна дог гlоадахха телакхеш дехх. Царна юкъе хьалхадаттачарех я Артаманов Геннадий Аркадьевич керте латтача барlаlагlча цеха коллектив. Ах шера план кхоачашъяра 14 мае рапорт а дехна, цохана капитальни ремонт а йоьлеешай из. Шеш укх шера тlакйца декхараш дикка тlехкхоачашдеш ба Елагин Николай Владимирович Волжанов Иван Николаевич керте латтача цхьий технологаш а.

Завода установкашта юкъе хьракхе социалистически яхье укх шера хьалкара моттиг дlа ца хецаш хьайоагlа В. Лукин, Л. Краснова, А. Лысов керте латтача установкай коллективашна. Ах бутт соагlа ха я дар тlабоагlача доакх боттa чотагlа къахьега. Хlанзалехьа [illegible] заданеш [illegible] хийцай иттеш [illegible] содий дакха махкадаьтта продукци. Оаеара къахьегарал соагlа шоаш ара нах хецаш йола продукци дикка тlехдикa мара хилийтад установкай технологашна.

[illegible] арахеца продукцига дlабоадим йола ах хозбарах тlехьа тlагlертта къонсам деаттабу Нохч - Гlалгlай производственни текстильно - галантерейни [illegible] болхлоша. Цу балха тlа [illegible] Къахьегаа ойсара лакхьяра баь беттаплан 2,4 процент тlехкхоачашъяьй. Арахецача продукцига дlабода нах лозбарах, байдал, электроэнерги, кхыйола материалаш кхоарах, ер шу доладелча дениз планагlа лаьрхlачул соагlа паччахьалкхенна баь вайда 50 эзар сом ба.

Массе а тайпа продукцеш арахецара, из махкаь дlхара, потребителийта кхеташ ара укх шера тlакйца декхараш дикка тlехкхоачашдеш хьайоагlа объединене коллектив. Ер шу доладелча дениз планагlа лаьрхlачул соагlа арехийцай 280 эзар гергга сома махха товараш а 40 эзар сома махла кертаеташ - цlена а продукци, заданена соагlа ехкай 135 эзар сом мах бола тайп - тайпара продукци, потребителашкара ухаш йола рекламацеш геттара а хlоттийтанай.

Уж толамаш даха цар вlаштlехьдаьхад балха хаахи производственни мощностех безма пайда хlбарах, къахьеганан производственни дисциплина цlенхашта тоарах, социалистически яхье боккхий къахьегам ца хеттa дикка вlаштlехьбаккхарах.

Цхьайтталагlча пятилетка заданеш даь шера кхоачашдеш декхараш тlаййдад объединенерчa бlаьш болча болхлоша. Царех ах бlаь соагlа [illegible] рапорт денхад из заданеш кхоачашъярах. Царех ба коммунистически къахьегама ударникаш [illegible] тега методисташ Д. Чуханова, Т. Эльмурзаева, С. Кенаева, кхы дукхабераш а.

НАХА ЭША ТОВАРАШ — ДУКХАГІА

Хьалхашка оттадаь декхараш кхоачаш а деш, къахьегама оасар-

Урус-Мартановски района «Красноармейский» совхоз дулха лаьрхlа хьайбаш кхоабеш я. Цхьа шу дlададдайтад цул коллектив паччахьалкхенга дулх доахара кхаа дикка тlехкхоачаш ца ел.

Толамах дlадоладдаьд совхоза хьайбех лелаерашка ер шу я.

Иштта толамаш даха вlаштlехьдаьд совхоза администраци, партийни профсоюзни организацеш доагlьяра бола чlоагlъяра. Халдамех из йоагlара йоакхо ярах.

Доагlьара культурни хьалкхоаш, царех дикa доагlар кийчде хоахи йоакхи бaлнa опыт йола механизатораш ба. Дlадахача шера гуранаш укх бlаьстанаш [illegible] дlадахаьз доагlьяра культураш [illegible] арахи хьалхи [illegible] хьакхоний.

Иштта, эттаре хьакхи хьаьхха бамаьй 280 гектарг тlаьра помдорш. Из а телада кхооб совхоза хьайбеш. Цул соагlа дах балда хьоар дукха а лерl баккаха.

Ахкара аьпалакха [illegible] доагlьяра хьайбаш кхоба а йиш яьналакхье кхочаш хиала сайс, сомш, [illegible] хьоар хургааш а. хьакхlаш дукхагlа а йолаш, иштта доагlьара культураш хьалкхе механизатораш.

СУРТАШ ТlА: (лакхера): помдорш кхоахиш йола агрегат; лахха доагlьяр кхуйлаш ва совхоза хьаьхьачега механизатор, КПСС член [illegible] йокха (лахахьа).

З. БАТЧАЕВА сурт.

КЪАХЬЕГАМХОШТА БАЬЦАДААРАШ

«Родина» яхача Грозненча совхоза Къахьегама Цlечa Байракха шин орден лелаеча Солнышкина Антонина Дмитриевнас кулгалдеча № 3 йолча бригадерча болхлоша пхе гектара тlа хьалкхедаьд укх шера беттадуарган.

Юкъедна лаьрхlача 100 центнер йоанах хlара гектара тlара. Иназ да планагlа дaхa доагlараш а.

21 май хьагlаоттадаш Грозненча «Горплодоовощторге» республики районашкарча тахканна къахьегамхоша доахa 250 центнер беттадуарган дlададахьийтад Солнышкинай бригадерча болхлоша.

Уж дlадуаш а цул тlехьагlа хьалкхедеш а къахьегама оасарле лакха йолаш бaлх баьб Антонина Дмитриевнай бригадерча болхлоша. Хlаьта царна юкъе къаьстта белгалбьяьяб Мусаева Вашату, Вексиева Совди, Шабазова Айнат, кхыбараш.

Эттара дукхагlа помидораш, нарсаш, кабуц йолкаш, кхарарча шера паччахьалкхенга кийс оазар тонн тайптайпара баьцадаараш докха дезаш ба совхоза болхлой. Уж лехар толамех кхоачашдара тlатеlа кхашш къахьегаш ба уж укх денош.

С. ТОВСУЛТАНОВ.

ПЛАН — ХАНАЛ ХЬАЛХА

Мехка Кхачан программа кхоачашъеча баьцадаараш соми бохкарал соагlа хьайбай продуктaш а йохк паччахьалкхенга Грозненски района «Пригородный» совхоза къахьегамхоша.

115 стт ба цига кхообаш Ферма йокка еш а кlалхара яц цун болхлоша царгара йоакхкаш а йохкаш а йола шура. Иштта, 21 мая хьагlаоттадаш цар паччахьалкхенга ехкай 100 тонн шура, ах шера планагlа йолка йоагlар 130 тонн йолаш. Из дlададахача шера цу юкъа ехкачулла кийсьача дикра дукхагlа я. Аьттув боад ах шера план атт да хьалха кхоачашъе.

Цхьа шу дlададаьйтад фермин болхлоша шоай декхараш толаме кхоачаш ца деш. Тешшаме дерд еллай хьарча шера шоай тlаййдараш кхоачашдара а.

Тlа-тlа хьайбай продукташ алсам а йоахаш, бернате къахьег ферма болхлоша. Хlаьта толамаш дакa кхаз дlакхоач дукха белош йоалхаш дола хьаьна доагьяр а телаш детташ дола доахан ма доагlара кхабарах а зоотехникарин гlулакхаш лерттlа чакхдаларах а. Хlана юкъера лаьрхlача хlара кхоабача lаттагара дийнахь бусси атт килограмм шура йоакх цига.

Цхьа саг вац фермерча болхлошта юкъе ший планеш декхарехи ца лоархlавеш. Хlаьта царна юкъе лаьрхlача социалистически яхье белгалбьяьяб кхарарча шера бинъ бетта шура яккхара план дикка тlехкхоачашъь доархаш Магомадова Зилат, Арсанукаева Сапият, Курбанова Тайбаш.

С. СУРХОЕВ.

ВорхІазлагІа хержача Нохч-ГІалгІай АССР Лакхехьарча Совета ийслагIа сесси

СОВЕТИЙ БОЛХ — ПАРТЕ ДІАДЕХАРИЙ БОАРАМАГІА

Нохч-ГІалгІай АССР Лакхехьарча Совета Президиума председатела нов. Х. Х. Бокова доклад

Хьалхе а хоам баь ма хиллара, укх шера 18 мае хиннача Нохч - Гlалгlай АССР Лакхехьарча Совета кlслагlча сессе КПСС ЦК апрельски (1984 ш.) Пленума, XI-гlа хержача СССР Лакхехьарча Совета хьалхарча сессе решенешкара, цига КПСС ЦК Генеральни секретара, СССР Лакхехьарча Совета Президиума Председатела йовкъоста К. У. Черненкос даьча къамаьлаш тlара хьадоагlача Нохч-Гlалгlай АССР халкъа депутатий декхарех доклад йир НГІАССР Лакхехьарча Совета Президиума председатела Х. Х. Бокова.

— Массе а тайпарча Советий боккъонаш шерьяра парте хаддамзен цхьан хlамаш достамех гlулакхаш гlо дир, къаьстта СССР керда Конституци тlайдеачул тlехьагlа, цар беча балха тlехь законодательство, доаделга, гlахьонах лоаттабелга цаl долаш дара ленински принцип. lазагlа кхоачашъяра.

Бакъда, КПСС ЦК Пленуме белгалдаьякха ма хиллара, Советий геттара йоккхийча торонех бизза пайда эцац. Советий геттара йlаьхийча торонаштех царех гlулакха тlа пайда эцаран юкъе къаьстта йола вlашдухьале я. Гой, пудухьа КПСС ЦК апрельски Пленума соцамтlа, йовкъоста К. У. Черненкос даьча къамаьлаш тlа укх гаргарча хана оттаьь перспектива я: тlагlертта хlама де деза Советаша конституцийни бокъонех бизза пайда эцаргболаш. халкъа боахама доал дара, общества, паччахьалкхен дерригача гlулакхашта юкъе къахьегамхоша эттара хьинарегlа, сакхетаме, хьалтдолаш дакъа лоацилга гlулакхаца еррига Советаша lалашдергдолаш, халкъа депутатий хlара Совето ший балха чулоацам а стиль а тlагlертта ергайоаккхаргйолаш.

Эттара хьалха лерраlа лакхбаза, барlбаl боахам хlалбеча, паччахьалкхен планаш кхоачашъеча, общественни производства эффективность лакхъеча, экономически социальни дегlаадара комплексность lелашъеча, доал деча территориальни отраслевни низса вlашагlтохача моттиг Советий лоархlам. Къахьегамхой хьашташ кхы а дизагlа кхоачашдара, кхачанца бахана lалашбара, халкъа эша товараш дукхагlа хьадара а цар дикал лакхъяра а, нах чубаха цlенош социально-культурни объекташ хьалъяра планаш кхоачашъяра, советски вaха ду гlулакхий, вахарен бытен еррига оагlонийн сфера ма ботта дикагlа тоаяра бола Советий бехктокам лакхбе беза.

Областной партийни организаце кулгал а деш, вай республика Лакхехьара Совет, цуй Президиум, Министрий Совет, массазара комиссеш, министерствашl ведомстваш, lьадала моттигера органаш дукхагlа тергам тlабахийта ьынай боахамен социально - культурни гlирсаш хьалдара, планаш социалистически декхараша кхоачашдеча тlахьожам лоаттабара. Цу дерригаше а новкъосташ ду, дуьцнанс йоацаш, республико хlара шера экономически лакхъечен - социальни декхарш кхоачашдечен цхьадола толамаш дахара. Цох хьадда дийцар XVIII областной партийни конференце республика Лакхехьарча Совета хьалха дlахача сесcе 1984 шерарча планагlи бюджетагlи хьакхача хана. Цох дола дикхaш доладир КПСС ЦК апрельски (1984 ш.) Пленума решенеш кхоачашъяра областной парторганизаце декхараш дуьцаш дулла ха йоацаш хиннача парте областной комитета пленуме.

Парте XXVI съездон цул тlехьагlарча КПСС ЦК Пленумашев дlадехарий позицешта хьежонa промышленносте а юрта боахаме а долча гlулакхий бокъонца анализ йича, ала доагlа укх дегlаахара боарам оттадаьча декхарешца ма яхара бaц.

Промышленни производства продукци махкалъаккхаре боарамий шерий планаш хlара шера кхоачашйой а, продукция тlаккхетара хьакъехьа тlехьадусаш да. Масала, 11 пятилетка кlаь шера 1980 шера хиннача боарамга диллача промышленни производство 98,8 процент мара ьлаьзар, планагlа из 6,7 процент лакхбе лерхlай хинна боладе а. Дукхача предприятешка пайда во эц болаш йолча производствени мощностехи оборудованехи, из баьхан долаш ца ешш доцца дукха промышленни продукци. Цхьайолча предприятешка, кхыметтел, промышленноста къаьсттача дакъошца а гlоахьа тайпара телхаю боахама доал дара — социалистически принцип: укхаза алапи сихагlа лакхлу къахьегама оасарлел. Еррига предприятеш яц продукцега дlалодар лоархlеш дарен пайда барен заданеех лоархlеш. Мелашха лакхлуш я халкъа эша товараш дукхагlа хьадарен цар дикал тоаярен темпаш.

Готта моттигаш дукха я юрта боахаме а. Дукхача колхозашен совхозашен меллааха лакхлу общественни производства эффективность, юрта боахам дегlадоалабра дlаукхийта йоккхий средствашl во меттаотт. Кхачан программа кхоачашъяра юкъе доахагlа дакъа лацара дерригача кхоачамехи торонехи лерттlа пайда эцац.

КПСС ЦК майски (1982 ш.) Пленума решенешка хьежача юрта боахама доал делга эргадаккхар дика хилар гlулакхалиев гlуш да. Цхьабакъда, РАПО цхьайолча советаша хlана а дикха кхетадайтах, юрта боахам эргабоаккхара, вайн, кхочам бoлаш пайда эцац агропромышленни объединенешта юкъедолчий боахамий предприятейн организацейн болх вlашагlтохара шоай йолча бокъонехи торонехи. Районни агропромышленни объединеней, цар советий балха тlа кертгера тергам тlабахийта беза дlахо а колхозно-совхозни производство, боахамий экономически хьал эргадоаккха тоадира, перспективни декхараш эффективни кхоачашдара.

Уж проблемаш кхоачашдеелга халкъа депутатий Советий тергаме керте латта деза. Цlенлашта тlахьожам оттабе беза юрта боахаме производство дегlайоалабра дlайохийтача финансови материальни ресурсех эффективни пайда эцара, лаьттан тlара йоалхенех хьайбашкара йоален продукци паччахьадкхенга йохкара планаш кхоачашъяра. Эффективни пайда эца беза лаьттах, къаьстта хий дехкачох, юрта боахама техникех, удобренех, ма могга чlоагlагlа интенсификаци е еза юрта боахама производство, Іалашде деза дlахо йодача гергагlча хана юрта боахама продукце кертгера тайпаш доахилга коллективни подряда тlа дахкар.

Юрта боахама продукци дукхагlа яккхара бlазагlа пайда эца беза предприятейн организацейн подсобни боахамий, хlаьта иштта граждани шоай доалахьа долча боахамий торонех.

Республике кlезига хlама даданд, кlезига хlама деш а дац социальни декхараш кхоачашдара къахьегамхоша бахача нахен къахьегама а бета а хьалаш тоадерла дукхазадена дешаш къоастадара. Хlара шера даь йистедоах нах чубаха керда цlенош, школаш, дарбан учреждененеш, берий бешамаш яслеш, клубаш, наькъаш дехк. Шерагара-шерга лакхлу паччахьалкхен а кооперативни торговле товарооборот, бытовойн коммунальни деча гlудалкхий боарам.

Бакъда, кlарагlадалмар хlама а республика къахьегамхоштем бахача нахан кхоачашбеш дац. Советаша цар организацеш декхарийла я предприятеш, колхозаш, совхозаш, городаш, поселкаш, юртош социальни дегlаахарга йохийтача средствах хьоладьма хилзара кийсен оттаьча ханен пайда эцара чlоагlа тlахьожам лоаттабе. Нах чубаха цlенош, школаш, больницаш, клубаш, иккове даха а йолача берий учреждененеш хьалъяра дешаш хlаиннахьа Советий сессешка, исполкомий, массазарча комиссей заседанешка дувцад деза. Хьадда совцаде деза цхьадола хlамаш дикха, йоаккхаца хийа, гlахьа lалашдаза дола цlенош нах чубаьяра дlаязу.

Советаша хlара [illegible] доа нах чубахача цlенош хьалъехьара законодательство лелаяра дешам пассажирий дlа-са кхуьнар вlаштlехьдоаккхилга, торговле, юкъарча кхачан, бытан службан коммунальни боахамен болх вlаштlехьбоаккхилга, республика къахьегамхойн бахача нахен вахара а бытa а хьалаш тоадерца юкъаенна киййола проблемаш къоастаелга.

Бахача нахъа лакхлуш дола хьашташ кхоачашдара лоархlаме моттиг дlалоац халкъа эшача, культурни-бытовойн боахаме лелаечен товарашта. Уж товараш укх тlехьарча шерашка тоьъал дукхагlа арахийцад. Цхьабакъда, цхьайола предприятеш хlиаз а йоллеешац халкъа эша товараш хьадара, цар дикал лакхъяра декхараш кхоачашде.

Хlанз, парте халкъа эша товараш дукхагlа арахецара комплексни программа оттаеча хана, дикза даргдоацаш да из декхар кхоачашдара вай республика ерригача предприятеша хьинаре даькъа лоацилга. Хlаьта кхетадеш ма дий из болх хадданза халкъа депутатий Советий тlахьожам болаш хила безига.

([illegible])

ВорхIазлагIа хержача Нохч-ГIалгIай АССР Лаккхехьарча Совета цхьоалагIа сесси

СОВЕТИЙ БОЛХ — ПАРТЕ ДIАДЕХАРИЙ БОАРАМАГIА

(Чекхдаалар. Долалуш 1-чу агIонгахь).

Вай экономикана кIеззига пайда болаш хургдац нагахь санна Советаша правило а лерхIаш боахами массе а тайпарча мулгалхой балха цIенхашта а объективни а мах беш хилча.

Халкъа депутатий Советий йоккхий торонаш я экономикан социально-культурни гIулакхаш дарам меттел, нахьа коммунистически сакхетам кхахилар санна йола парте лоархIаме программа кхоачашъяра а воздействи еча. Из положени чIоагIйир бахача наха юкъе политически-кхетамни культурно-массовни болх чIоагIагIа белгем аргабаькхха тоабелгея Советашкара хьадийхача КПСС ЦК апрельски Пленумо, из болх советски наьха образованноста боарам лакхбара къахьегамен общественни хьинар айдара, мехка беррагача къаьмийн халкъийн вIаши лархIара а доттагIала а, советски Даьхе езара, социализмана сийлахь-доккхий карагIдаьинараш лораде кийча хилара уйлаша къахьегамхошта кхетам балара лостемта а беръабеш.

ХIанзарча хьале идеологически болх кийсса аргабаьнкха тоабара хьадда йола программа отталь парте эгаре лоархIаме дола политически теоретически документ да КПСС ЦК июньски (1983 ш.) Пленума сошам. Республика халкъа депутатий ерригача Советаша сессешка дийцар цу сошам тIера хьадоагIа декхараш моттигерча хьалашка хьежжа уж кхоачашдара де ерие гIулакхаш а оттадир. ХIана декхар латт белгала мел даьккхар кхоачашдарах. Советашта хьалхашка оттаду тайп-тайпарча группех бола нах бахача моттигера кхетама, информационни болх дукха тоабара декхар.

Идеологически, культурно-кхетама болх дикагIа бара Советаша бизза а эффективни а пайда эза беза шоай территоре тIа долча культура ЦIенаех, клубех, кинотеатрех, библиотекех, музеех, спортивни сооружениех. Советаша хIара дийнахьа тIахьожам лоаттабеш хила еза школа, дешаш болча жагийкошта дешар дьехарей кхетам балареи болх вIашитIехьбаккхара тIахьожам санна йола идеологически балха участок. ХIанз из болх бе боагIа «Юкъерча дешарен профессиональни школа реформа керттерча лостамаш» цIенхашта дIадехарашка хьежжа.

Боахама, социально-культурни гIулакхаш дара, коммунистически кхетам балара доккхийн чоалхаеш декхараш халкъа депутатий Советашка толамс кхоачашдулургдац Советий шоай балха эффективность лакхъяра, шоашта тIадила декхараш Советаша кхоачашдара новкъостал деш йола формаши методаши аргаьнка тоаяра ларда тIа мара. Укхаза керттера дар да конституцен Iаьдала моттигерча органех долча законашех епнача бокъонех бизза пайда а эцаш. Советаша шоай болх парте отталь декхараш кхоачашдара тIадерзадаь хIара гIулакх, сессе е исполкома хIара решени, массазарча комиссе рекомендаци, депутата выступлени кхоачашъергйолаш болх бер вIашитIехьбаккхара.

Эттара хьалха Iалашде деза дIахо а Советий сессеш кийчъярей дIахьарей практика — из депутатий коллективни балха керттера организационно-правови форма аргаьнкха тоаяра.

Республика Лаккхехьарча Совета Президиумо, халкъа депутатий моттигерча Советий исполкомаша цхьадола гIулакхаш тIайийцад сессешка болх тоабара, депутатий хьинар цар балха тIа лакхдара. Сессеш кийчъярей дIахьарей дика опыт Iоалий Грозненски Гудермесски Заводскойи районни, республика дукхахча юртий Советаша. Цхьабакъда, КПСС ЦК Пленуме, новкъоста К. У. Черненко выступленеш тIа дийца сессешка балха тIара кхоачамбоацараш доагIаш да вай республика дукхахча Советашта а. Сессешка дувцара исполкомашта юкъе кхуза дешаш кIоарга цар доашхаш, массазара комиссеш, депутаташ, халкъа боахама специалисташ юкъе ца оззаш уттаделга хIанз а каст-каста нийслуш да. Цкъаза сессей решенеш тIайийо юкъара, хьадда дола декхараш, уж кхоачашдергдараш, кхоачашдара ханаш ца къоастеш.

КПСС ЦК апрельски Пленуме, К. У. Черненко выступленеш тIа йоккха моттиг къоастаяьй Советий балха эффективность лакхъяра массазарча комиссей торонех кхы а биззагIа пайда эцара. Советийе цар депутатийн болх хадданза Iалашбара лоархIаме организационни форма я массазара комиссеш. Массазарча комиссешта юкъебола хIана ца эшшаш 80 процент Советий депутаташ.

Таханарча денга хьежжа массазарча комиссей балха мах беш, ала доагIа цар массане а бац хьинарех эффективни болх. Цар балха планировани тоаяза яргаьц. Цар балха планаш тIа дикка моттиг къоастае еза социалистически законаши кхоачашдара тIахьожам лоаттабара. ЧIоагIа лоархIаме да комиссей заседанешка дувца дешаш ийчдара практика тоаелга, цу гIулакха юкъе комиссей берригача членаши дакъа лоацилга.

ТIехьарча шерий практико хьахьокх, нагахьа санна массазарча комиссеша шоай болх хаанъа тIахьожама организаца, профсоюзни, комсомольски организацешца айхха бувзам болаш бойя, дукха дола дешаш дикагIа къоастаде йиш хилар. Иштта йола практика шерръе еза. Долче, апрельски Пленуме шо къамаьл деш новкъоста К. У. Черненкос белгалдаьккха ма хиллара, массазарча комиссешта вай экономически общественни вахара цкъа беттадуча массаза кулг лоаттаде деза, шоай ханнахьа кхоачаде деза халкъа боахама хьашташ, советски наьха дIадехараш.

Халкъа депутатий Советий болх тоабара керттерчарех цхьа лостам а лоархIаш, КПСС ЦК апрельски (1984 ш.) Пленуме оттадаьд тIахьожама функцеш кхоачашъеча цар лоархIам лакхбе. Цу лоархIамерча гIулакха тIехь вай хIанз а къоастаяндза дукха проблемаш я. Боахамен социально-культурни гIишлош хьалъеча, идейно-кхетама балха тIа, конституцеши советски законашеи дIадехараш кхоачашдеча дола кхоачамбоацараш дукхахча даьнъе доашхалу исполнительски дисциплина мела хиларца, оттадаьр кхоачашдара хьадда вIаштIехьбаькха тIахьожами тохкамаш ца хиларца.

Советий тIахьожама функцей эттара лоархIамегIарчарех цхьа лостам ба подотчетни органий балха тIахьожам лоаттабар. ЦIенхаштта хьонаш хила деза шоаш хержача Советашта хьалхашка исполкомаша, цар отделашеи управленешеи, массазарча комиссешта хан-ханнахьа а корта болаш а отчеташ ярга.

Советий конституцешкахь декхар да харжархой наказаш кхоачашделга вIаштIехьдаккхара цу тIехь тIахьожам лоаттабари. Правило а хинна дIоттта деза, — белгалдаьккхад СССР Лаккхехьарча Совета заседане новкъоста К. У. Черненкос, — Советой кхоачашдара хьатIакIдда наказ плана юкъа дохийтилга, харжархой наказаш кхоачашдара къаьстта йола материальни ресурсаш къоастаелга.

ХIанз гулъьнча моттигерча Советаша кхоачашдара тIайийцад 4348 наказ. 1984 шера 1 январь тIакхоачаш кхоачашдаь дар 2796 наказ е ерригнех 64,3 процент. Цу гулама Советий бокъонаш чакхъяла шерал кIеззигагIа ха йиса йоллаше а дукхача районашка наказаш ахаел кIеззига дукхагIа мара кхоачашдаьдац. Советий исполкомаш декхарийла я терхам тIабохийташ хIара наказага хьежа а дукхагIа йоцаш из кхоачашдара дерригга де а.

Халкъа депутатий Советий бокъна лоархIам ба советски законаш кхоачашдара тIахьожам лоаттабелга Iалашдеча. ХIара Совет декхарийла я Законо дIадехараш ше лакхдарали кхоачашдарали совгIа уж дIадехараш дукхагIа йоацаш цун территоре тIарча ерригача пачхахьалкхен органаша, общественни организацеша, гIулакхерча наха, беррига гражданаша кхоачашделга Iалашде.

ЧIоагIагIа йоакхо лйташ да республике бахача наьха цхьадола дакъа общественни производствана юкъе бахара юстара хилар, къахьегама боарамаи потреблени боарамаи тIахьожам лоаттабеш ца хилар. Вайцига кIеззига бац общественни производствана юкъе дакъа а ца доалаш, къахьийга йоацача, социалистически йоацача доходех бIаьхий хуза граждана. Общественна шоашкара цхьаккха хIама дIа а ца кхоачийташ, общественни къахьегамах хьакхинатох шерра пайда эц цар, цIенча къахьегамо хоана е йиш йолчул дукхагIа затраташ а ю каст-каста шоай вахара хьал тоадаре.

Цу дерригена бахъа а боагIаш эгIазбуг къахьегамхой, цу тайпарча наха дукхъала чIоагIагIа къовсам лоаттабелга дIа а дех. Из геттара нийса дIадехаш да. Цу дуламаца лоаттабеча къовсамо советски Iаьдала низах, советски законий низах бизза пайда эза беза ха тьааттай.

Законность, гражданий бокъонаш, царна эпарена дIадехараши телхаделга гучадаккхара геттара лоархIаме хинъ ба граждананаш лаьгъ хьтача а йийца хайначеа жалобашеи заявленеши Советашкеа, исполкомашка, цар отделашеи управленешеи, хIаьта иштта депутаташ а хьажар. Укх тIехьарча хана из болх республике дикагIа тоабеннаб. Цхьабакъда, цу гIулакха тIа нийслу кхоачамбоацараш дедара дIадоах. Советаш декхарийла я цу дешна хьаьгахьа парти законодательства дIадехараш шоай кхоачадеш хиларал совгIа, предприятешка, учрежденешка, организацешка цу бахкага хан-ханнахьа хьажа а къахьегамхоше жадь а дийца а даьча кхайкадахкаргйолаш хаьржей диаен хьажаре бола гIулакхерча наьха персоналани бехктохкам лакхбе а.

Пачхахьалкхен органаша, гIулакхерча наха беча балха, законаш, харжархой наказаш, тIайийца соцамаш кхоачашдара лоаттабеш бола тIахьожам лакхбара бизза пайда еца беза депутатски хаттар санна йолча пайданерча формах. Новкъъа дале а, КПСС ЦК апрельски Пленуме белгалдаьнкха ма хиллара, цу формех кхоачам болаш пайда эцац. Из критика йоагIаш я вай республика дукхахча Советашта а. Вай йолаш я укх тIехьарча шерашка депутатски цхьангха хаттарга а ца хьежа Советаш.

Дукхача шерашка йолаш хьайоагIача практико дизза тешал ду моллагIча а Совето толамс беш бола болх халкъо хержачух кийнатихах, хьинарах, бехктохкамах тийша хилара.

Советий исполкомаш декхарийла я депутаташца бечабалха форма хаддаза аргIоеш хила. Депутатски бокъонаш кхоачашъяра царна новкъостал де, хилазе аргIоацача информационни материалаш шой ханнахьа уж Iалашде. ВIашагIтоха а дIайоарже а еза депутатий балха дикагIа йола опыт, шерагIа шалхьа йоалае еза хьинарен цIенен болх беча депутаташта моральни поощрени яра тайп-тайпара формаш. Цунца цхьана депутатий бехктохкам лакхбара бизза пайда эца беза депутатий статусах долча Закона 8 статьях тоговаел, сессешка дувца каст-каста оттада деза цхьаболча депутаташа ду депутатски хаттараш. Совета а цун органий а решенеши поручений шечанъярах дола хьеннаш. Из форма хIана дукхача Советашта лелаца пайда эцаш я.

Къаьстта бехктохкам тIабож депутаташта - коммунисташта. Эттара хьалха, царга гIодла, хIаьта иштта пачхахьалкхен органашта болх беча коммунисташка тIадда парте дIа ма кхухий пачхахьалкхен керттерча дешай хьакъехьара политически ниг, кхоачаш ма дой Советашта кулгалдара шой гIулакх. Советий балха юкъе коммунисташа дакъа лоацилга цар эттара лоархIаме дола партийна а общественни а декхар да.

Депутаташ - коммунисташ болча наха юкъе ба дукха депутаташ партийни, советски, профсоюзни, комсомольски органий, министерствай, ведомствай, предприятей организацей кулгалхой, халкъа боахама тайп-тайпарча доакъой специалисташ. Хержача актива эттара квалифицированни, опытни лакъа да из. Царга йолча депутатски мандатаца декхарийла бу уж шоаш депутатски декхараш кхоачашдарал совгIа, Советий, цар исполкомий, массазарча комиссей болх вIаштIехьбаккхара боккхий организатораш хила а.

Сессе, массазарча комиссей, депутатский группай, постий, коллективни балха кхычи формай балха тIа депутатий хьинар лакхдара хаддиза йоакхо а еш, хIара депутато шой хормама округе хьинаре болх бергбола хIама де деза.

ХIара депутат декхарийла ва кIеаигагIа дале а шера цкъа шой округе харжархошта хьалхашка отчет е, цкъа ль а, депутатала харжара ше кандидат оттаяьча коллективана хьалхашка е а. Депутаташ шоай харжархошца вIашагIкхетара «депутата денош» оттадеча бакъахьа дар. Иштта практико цу лоархIамеча гIулакха юкъе дика хIама вIаштIехьдоаккхаргдар. Совета а цун органий а балха тIа дола кхоачамбоацараш дIадахара кхы тIа гIулакхаш де деза, вIанзарча хано дIадоадий боаранта хьежжа лакхбе беза.

ПхелагIа бутт ба 1984 шера болх бу. Республика къахьегамхоша дукхагIа низ тIабохийт питилетка дигалгIча шера заданеш кхоачашъяра меттел, тIехкхоачашъяра а.

Укх шера дIаьхача хана цхьадолча доакъошка дукхача къахьегача коллективашеи ю доацаш толамаш даьхад. Промышленноста къахьегамхоша биъ бетта планал совгIа хьа а йир, милхала а даьннар 16 миллион сома мах бола тайп-тайпара продукци. Республика шерра хьаллаьцай оттаьча заданел совгIа къахьегама овсарзе 1 процент лакхъяраи продукцега кIаьдоар 0,5 процент лохдаран тIехьара ях. ДикагIа болх бе баьннаб гIишлонхой.

Хьайбашкара йолача продукц масса тайпай хьалхарча кварталан заданеш тIехкхоачашъяьй. Юрта боахама къахьегамхоашта бехктохкаме ха эттай. Укх шера хьуанъам бакхара тIехьара чIоагIа бокха къовсам дIабохабелар хаоттама чоалханерча хьалацка.

Шо къамаьла дешь воалаш Х. Х. Вокова аьлар, республика халкъа депутатий Советаша хилаза яргIоаца выводаш ергьа КПСС ЦК апрельски (1984 ш.) Пленума, СССР Лаккхехьарча Совета хьалхарча сесси решенеш тIара, кига КПСС ЦК Генеральни секретаре, СССР Лаккхехьарча Совета Президиума Председатела новкъоста К. У. Черненкос аьча выступленеш тIара, областной партийни организаце кулгал а деш, хьинарегIа дакъа лоацаргда республикана хьалхашка латта декхараш кхоачашдара юкъе.

Докладах йола пренеш

ДокладагIа йола пренеш хьайийллар КПСС Шелковски района хьалхарча секретара депутата В. Г. Табаковас. Районни партийни организаци, аьлар цо, Советий балха бола коммунистий бехктохкам айбера де доатIар деш я. Районерча моттигашкарча Советий 614 депутатах 314 коммунист ва. Уж болх беш ба массазарча комиссешка, халкъа тIахьожама группашка, депутатски посташка. Депутатий-коммунистий инициативой цар шоашкара гойтача хьожанои коллективашта дикка йоккха ахчани ю керттерча производственни фондех пайда эцара, хьадаш дола балхаш тоадара.

Нийса аьлча КПСС ЦК апрельски Пленуме, Советаша шоаш а массаза боагIача тайпара пайда эац шоай бокъонех. Масала, тха районни Совето хьинарегIа болх бе беза уннахцIено лораяреи халкъа образовании учреждений материальни база чIоагIъяра. Кхоачам болаш пайда эцац депутатски запрос санна йолча эффективни формагIа.

Халкъа депутатий Советаш чоалхане а йоккхий е йола халкъбоахамен социальни проблемаш къоастае езаш я. Цхьабакъда, цар балха тIехь кIезига нийслац халонаш. Боахама органий цхьабола кулгалхой моттигашкарча Советашка хьалха хIама доацаш гIулакхаш чакхдаьа гIерташ хул, цар телача нийсча предложенешка а хьожаш бола вIаштIехьбаккхара тIера хилад. Масала, «Чеченингушвино» хьалха объединене, районни Советага ца а хоатташ шоай планаш а уттаю, заданеш а тел цхьайолча совхозашта, хIаьта дукхха хана районна планашка нийслуш а хилац уж. Цунца дьагIлу боахама гIулакхашкара халкъа депутатий Советий лоархIам. «Чеченингушвино» боахамашца эзала дакъадоац харжархой наказаш кхоачашдеча.

Советий исполкомий балла толам дукхагIча даькхе кийрех, исполкомашта керте латтарех, бехктохкам кхета а беш гIулакх цар леладарех тийша ба. Хьаьзаргаьа вай Шелковски станични Совет, цун исполкома председатель а Н. Г. Харламова. Исполкомо хаддаза Iалашду бахача нахагара юртбоахама продукташ хьанейра планаш кхоачашъелга, станице гIирсаш хьалдара гIулакх нийса лелара тIахьожам лоаттабу, шоай ханнахьа къестаду станица тоаяра, торговле, бытовой гIулакхаш дара, кхидола дешаш. Лаккхерча латтача органашца детеъалга геттара кIезига хул, хIана аьлча, бахача наьха дерриге дешаш станични Совета исполкомо ше къестаденза.

Дика доц ала безам ба са коммунистах-депутатах, Бороздиновски станични Совета исполкома председателах А. Ф. Аверинах а. Яхь шу да из исполкома председатель йола. Юрта бахача наха де а доагIаш сий ду цун.

Бакъда, хала хета а, доаш да шоашта тIадахкача декхарех депутаташ - коммунисташ лоархIа ца белга хьахьокхаш дола масалаш а.

Къамаьл де доц делар Ачхой-Мартановски района «Лермонтовский» совхоза механизированни отряда начальника депутата Л. [illegible]. Цо йоах, боахама къахьегамхоша пачхахьалкхенга хьайбай продукташ йохкара йола цхьоалагIча квартала план толамс кхоачашъяьй. Кхаь бетта план 4250 центнер йолаш 4963 центнер шура ехкай е 733 центнер планал дукхагIа. Пачхахьалкхенга дулх дохкаре задани 23 процент тIехкхоачашъяьй.

Цхьабакъда, толамаш кхы а доккхагIа хургдар, нагахьа санна Советашта шоай полномочешши контрольни функцеши дикагIа кхоачашъяьяларе. ХIанз а дIададанаа да низа ирей дешаш къестадара юстара латтилга.

Республика Лаккхехьарча Совета депутат се хиларе хьежжа, аьлар ораторо, хIара денна харжархошца вIашагIоттавала а тайп-тайпара дешаш къестаде а дезаш хул со. Харжархой наказагIа Ачхой-Мартане Советски улицагIа карарча шера 1,5 километр вIаьхха водопровод йиллай. ГIе даьд районерча боахамашта гIишлош материалаш а хьожаеш. Со керте латта мехотряд подрядагIа болх беш йола шолла гIа шу да. Совхха 300 гектар долча кхай тIара хIаране тIара оаха аьлар 57 центнер хьаькIаш. Къахьегам вIаштIехьбаккхара керда метод болхлоша берригаш раьза болаш хьаллаьцай. Укх шера отряда дика дIайийнай хьаькIаш. Уж дика хьалгIаьлий, кхаш цIена да. ХIара гектара тIара 60 центнер фуьала аьла хьакIаш чуада деш дешад оаха. Плантацеш дика я, тIайийца декхараш кхоачашде тхона могаргхиларех тешаш доргдайташ.

Гудермесски городской, Новогрозненски поселкови, Гудермесски района 14 юрта Советашка хержа 724 депутат ва, уж ба 12 къаман нах. Царна юкъе 290 коммунист, 120 комсомолец, депутатех 64 процент бараш лакхерен юкъерен образовани йолаш, 116 саг орденаши медалаши еина ва. ДукхагIа бола депутаташ производстве хьалдалатта нах бац, царна юкъе дукха ба кадровии болхлой. Уж даинеш а йоалаеш, Гудермесски горисполкома председатела депутата А. Г. Киндаровас белгалдаьккхар, халкъо хержараша беча балха хьадда цхьа система районе хьакханнала. Хоржамий дахчул тIехьагIа къоаче депутата ди чаккдаьккхар. Лекцеши докладаши еш советски законодательствах лаьца, депутата балха хьакъехьара дешаш довзийт, къонача депутаташта балха дневникаш, удостоверенеш дIател.

Цул тIехьагIа А. Г. Киндарова дийцар Советий сессеш, «дийллача письмон денош», гражданий сходаш кийчъяра а чакхъяхара а йолча шоай опытах. Районе дикагIа а хьадда гIа а бе болабаьб Советаша, административни органаша, общественни организацеша корта бохабу хьелараш мелараши, тунеядстваца, къахьегам дIаийдбара социалистически принцип телхаерашца къовсам лоаттабеш цхьана беш бола болх. Цу хьакъехьа деш дар къахьегама коллективашеи балхача нахех хьалзоацаш да.

Цунца цхьана, белгалдаьккхар депутата, организаторски кхетам балареи балха юкъе хIанз а дукха кхоачамбоацараш, формализм, наьнщикна йолаш я. Геттаре дукха низ а ха а дIаухийт тайп-тайпара кьахаташ лядеш. ДукхагIча даьнъе тха боккхагIа хул из: кхоачашде дезачоа лерггIа тIахьожам лоаттабелга вIаштIехьдаккха хац тхона, хьадда болча дийнча балла меттел решенеши мероприятей планаши хьалхьаьхьах оаха. Цхьабакъда, хIаьта а кIезиза нийслац лакхере Iодеача наьхато лоне а къьлат хьадеш моттигаш.

Хоаш да, балха организационни формаш, уж мелла тайп-тайпара а сакъердаме а яр дьица, хIамана пайдаца, нагахьа санна боахама гIулакхашта, социально-культурни гIирсаш хьалдара балхаш сихдара, наха кхетам балара пайда болаш уж еце. ХIанз а кхоачам болаш вле лаи ца оаха ритмично болх белга Iалашдара, дIадо дуца депутата, арахецаш йола продукци дикагIа хилийтара, предприятешца производствении а къахьегама а дисциплина тоаяра. Къаьстта дукха кхоачамбоацараш хул цу хьакъехьа юрта боахаме. Советий, ерригача советски органий болх хайна тоабе безаш да тхо, боахама гIулакхашка цар хьинарегIа дагъадоа, царедолаш, цоай конституционни бокъонегIа цар дикагIа пайда эцаргболаш, долахьарча организацешкарен гIулакхаш тIарча нахагарен дукхагIа хьадехаргдолаш халкъа боахама, общества беррига гIулакхашта управлени яра хьинаре, кхетамца, хьашт долаш къахьегамхой хилара Советий беррига болх кхы а чIоагIагIа хьабехаргболаш.

Трибуна тIа ва Грозненски района «1 Май» цIерагIа колхоза тракторист депутат В. Н. Пронин. Цо аьлар, Первомайски станични Совето шийн сесси йийцад КПСС ЦК апрельски Пленума, цхьайттазлагIа хержача СССР Лаккхехьарча Совета цхьоалагIча сесси итогаша белгалдаьд халкъа депутатий Совета болх тоабара де декхараш. Станица территоре тIарча предприятейи учрежденейи гIулакхашта влияни яра бола Совета лоархIам тIоагIбе лакхIад, къаьстта чIоагIа тераш тIабахийта лакхIад социкультбыта учреждене дегIайоалалара, харжархой наказаш кхоачашдара.

Социальни культурно-бытови гIирсаш хьалдара дукха дешаш кхоачадаь да тха. 1983 шера хьалъяьй 630 моттиг йола керда школа, станице долаш да культура ЦIа, музыкальни школа, детсад. Йолаш я тха спортивни комплекс а. Бакъда, уж объекташ лелае хала да, хIана аьлча, колхозо хьалац царна ремонт яра, уж лергIа лелаяра эша материалаш. ХIанз а хица «Iалашъяьн» Первомайская яха станица, хIана аьлча, 1930 шера хьалъяь хина хий уха система хIанз пайдана йоацаш ехандаь.

Цу тайпарча хьала тIа я районера кхыйола цаx дукха моттигаш а. Хоржамий кампани йолча хана станицаш хица, гаваца Iалашъяра, накаъаш дахкаре хацъехьа харжархоша 80 совгIа нахо деннадар. Бакъда, уж дешаш кхоачашделга хIанз а йоалалел. Хоржамаш кхачачул тIехьагIа депутаташа 40 совгIа запрос яьй, цхьабакъда, дукхача боахамий кулгалхоша уж запросаш терхалъяп, хIаьта из бахьен долаш Советий лоархIам байлу.

Вай социалистически Даймехка исторе снйрда оагIув а хила юкъе гIоргья КПСС ЦК апрельски (1984 ш.) Пленума цхьайттазлагIа хержача СССР Лаккхехьарча Совета цхьоалагIа сесси, аьлар Веденски района «Прогресс» яхача совхоза тракториста депутата М. С. [illegible]. Къахьегача наьха деташ чIоагIа айдир тIайийцача соцамаша, Пленуме КПСС ЦК Генеральни секретара новк. К. У. Черненкос дийча къамаьло, цига белгалдаьча халкъа депутатий Советий болх дIахо тоабара, декхар хьехарен хьалхьуьш йоагIа тIехье коммунистически хьасане кхетамарен гIулакх арганьанкха тоадара лоархIам болаш декхараша.

«Прогресс» яха совхоз шоай территорен тIа улица Хеттукинскии а, Киров-Юртовски а, Элистанжински а юрта Советаша кхоачашду законодательство нийса лелаелга, планаши социалистически декхараши шийн ханнахьа кхоачашделга Iалашдар, балача наха юкъера организаторски болх тоабар, производственни коллективашкарча депутатий лоархIам массе а тайпара лакхбар. 1983 шера план беррига а хьоакхамашта толамс кхоачашдир «Прогресс» яхача совхозо, Советий органаша а цар беррига депутаташа а хьинаре дакъа а лоацаш. Дика дIадолалаьр шу а. ДIабехача бIаьх бетта аьх шера планагIа 35 тонн мара доаца пачхахьалкхенга дахкад 37 тонн дулх, план 115 йолча — 66 тонн шура.

Шоай полномочеш кхоачашбеш болча халкъа хержача 85-нех 66 депутат юкъарча доакъаш юртбоахама производстве болх беш ба. Беррига а депутаташ производстве хьалхалаттараш лоархIам ба, хIаьта царех дукхабараш совгIата орденаши медалаши тийшна ба. Юртий Советаша, цар исполкомаша массазарча комиссеша, депутаташа активах когIорталга а ешбокха болх бу производства эффективность а лаьтта леладара культура а лакхъяра, техникаи удобренеши дикагIа пайда эцара, къахьегамхой материально-культурни боарам айбара тIехьа. Депутаташа дешаца а шоашкарча хьоихамашца а къахьегамхой оарцагIбоах планаши социалистически декхараши кхоачашдара. Советий а, исполкомий а, массазарча комиссей а балхана лоархIаме моттиг дIалоац тханига хьайбай фермашкех производства кхыча участкашкех вIашагIъехкача депутатски группаша. Дикача оагIора хьара шоаш хьахьекхай бIаьстан кхашнара балхаш дола, доакъар Iалашадеча, хьунъкъам чуэцача юкъа ханна аьнна вIашагIъехкача депутатски группашца а постаща а.

Бакъда, дукха да хIанзчул тIехьагIа къоастадз а чакхдаьна а деза балхаш. Эттара хьалха из да къахьегамех нийса пайда эцилга, сецца цхьан моттиге къахьегаш боацачарна а шабашникашца а тIагIертта къовсам лоаттабелга, хIара производственни участке перадовой дисциплинех хилийтара тIехьа хIара деца къовсам лоаттабелга, бахача наха коммунистически кхетам балар тоадеца, материальни рузкъа социалистически хьасое дIа-хьа нийсдар телхадара дукхъала лоаттабу къовсам чIоагIбелга, кхыдараш. Цу а кхыча а проблемашта болх беш да тхо, оахош лерхIар кхоачашдулургда мотт тхона.

ДIахо депутата белгалдаьккхар юрта социально-культурни гIирсаш дечаре кхоачамбоацараш, терраш тIабахийтар къахьегамхой бетта, салаIара хьалаш тоаде дезаш хилара, критически замечанеш йир «Чеченингушплодоовощпром» объединене адресагIа.

КПСС ЦК апрельски Пленумо, цхьайттазлагIа хержача СССР Лаккхехьарча Совета хьалхарча сессе, КПСС ЦК Генеральни секретара, СССР Лаккхехьарча Совета Президиума Председатела новк. К. У. Черненкос даьча къамаьло дIадехарашка хьежжа халкъа депутатий Советаша шоай болх нийсбеш хиларех дийцар Малгобекски горисполкома председатела В. Г. Третьякова. Белгалдаьд исполкома службай а отделий а кулгалхой шоашта тIабиллача балха увтткай бехктохкам лакхбара де деоараша, хийцай исполкома председатела заместитела кхоачашде дезача декхарий функцеш, лертIайоахалья исполкома отделий юртий Советий балха режим, къоастадьй, балха сахьташ цу а лувцаргдоацаш, сессеш чакхъяха еза ха. Массазарча комиссей председателий Совещанеш яьй, культурни а боахама а гIирсаш хьалдара планаш кхоачашъяра тIехье лоаттабу тIахьожам чIоагIбара, депутатий хьинар айдара тIаерзаьа цхьана чакхъяха еза мероприятеш белгалъяьй. Юрташка бахача наьха сходаш хиннай, цига дийцад городской, станични, юртий Советий балхех, цар балхацара цхьаццадола кхоачамбоацараш гучадаьхад. Хьана а хьежа къоастадеза къахьегамхой декхараш а царна дагалаттараш а.

Боахама а культурни а гIирсаш хьалдара дешаш кIоаргагIа довза, хьалхашка уттта проблемаш къоастаяра инициатива а тIагIертта уж чакхйоалалга а, районе бахача наьха хьанташ дикагIа довза а терхалде а торо хургйолча тайпара шой балха стиль лелае хьийнай городски Совета исполком.

Цунца цхьана, аьлар депутата, цхьаццабола боахамий кулгалхой моттигерча Советий решенеш кхоачашъяре дакъа даце доацаш уж яле, дIалахарбелаш гIерташ, моттигаш йоалаш я. Бакъдар аьлча, Совет цо а беза хул уннаш, хIана аьлча ший бокъонах эца боагIача хьисапе тIагIертта пайда ца эцаш. Из бахьан долаш йиллача хана хьалдаь дахац нах чубаха цIенош, больницаш, берий учреждени, шоай ханнахьа ремонт яьйнаца школашта.

Малгобеке 25 школа я. Царах ахаел совгIьараш хьайнарча помещенешка я, хIаьта цхьацаараш дIахо болх бара пайдана йоацаш а я. Из просвещене Министерства а дика ховш да. Цу тайпара хьал да берийн цIоле баха ха йоацарийн учреждениша а, уннахцIено лораяра объекташка а.

Ораторо къоаста а деш дийцар районни агропромышленни объедине балха хьакъехьара дешаш, теркам тIа эзар юртбоахама производствай доал дечаре. Кхачал программа кхоачашъечаре цун лоархIам айбанза бараца хилара. Горисполком РАПО лоархIам лакхбе а юртбоахама дешаш къоастадеча деррига доал цун ший кара хьайийта а гIерт. Цхьабакъда, РАПО а «Чеченингушвино» объединене а балхаца хила еззача кепара вIашагI цхьоагIо яц.

Къамаьл деш ва Горагорски поселкови Совета исполкома председатель, РСФСР Лаккхехьарча Совета депутат А. Н. [illegible]. Вай массаза а вахаш къахьегаш ва, аьлар цо, КПСС ЦК апрельски Пленума а цхьайттазлагIа хержача СССР Лаккхехьарча Совета хьалхарча сессе а решенеша кIоаргга воздействи еча хана. Пленума а пачхахьалкхен Iаьдала Лаккхехьарча органа а материалаш советски халкъо тIайийцай вай Даьхен экономически оборонни низ дIахо чIоагIбара, социалистически пачхахьалкхе а демократи а дIахо аргаьнкха тоаяра, мехка тIехьа тIаккхуш йолча тIехьенна коммунистически кхетам балара вIаьхха хана йола балха программа санна. КПСС ЦК Пленумо беррига коммунисташ, къахьегамхой КПСС XXVI съезда решенеш кхоачашъяра оарцагIбоахаш керда импульс елар.

Тха поселкови Совета территоре тIарча «Горскнефть» яхача нефтедобывающе газ йоахача управлене 1983 шера 23 ноябре рапорт делар цхьайттазлагIча питилетка кхаь шера план кхоачашъяра хьакъехьа. Мехкадаьттех газах дахкара укх шера биъ бетта план 102,8 процентах кхоачашъяьй цо, цхьайоах совгIа дахкад 4330 тонн мехкадаьтта, цунца цхьана къахьегама овсарзе 3,4 процент айдеш.

Ялат, комсаш, дулх, шура йоах Надтеречни района къахьегамхоша. Районе дукхъал цхьан шера хьалдаь дахкад 3860 квадратни метр боарам бола нах чубаха цIенош, 140 моттиг йола берий беш. Совхозашка болх бе йолалайнтай дукха а производственни объекташ. ВIаргIача районе гIолла халкъа боахама дерригача доакъошка карадерзадаь 4,2 милл. сом ахча. ДегIайоагIаш я рознични товарооборот а. ХIанз 15 тайпа гIулакх лоаттаду бахача наха.

Кхашка а предприятешка а къахьегачарна юкъе кIезига бац шоаш ца хьабеш къахьегаш производстве лакхара хьонхамаш доахаш, социалистически яхье хьадха латташ хьабоагIаш бола халкъа депутаташ. Советий болх вIаштIехьбаккхара юхьиг дIайолаш халкъо хержараш шоашта гонахьа кхотабеш болча депутаташа - коммунисташа. Совета балха доккха гIо ду массазарча комиссеша а партийни группа а.

Хоа а луш дийнбеннаб поселкови Совето депутаташа хоржамий округашка гIолле бу болх, цо доккха новкъостал ду бахача накацаре Совета функцеш шерде а чIоагIде а. Хан-ханнахьа къахьегамхошца вIашагIа беталуш, халкъо хержараша дIайоалийт поселкови Совета, лаккхехьа латтача пачхахьалкхен а партийни органий а решенеш, уж оарцагIбоах боахама а культурни а гIирсаш хьалдара практически декхараш чакхдахара, наказаш кхоачашдара.

Депутата белгалдаьккхар, деррига а наказаш кхоачашдеш ца хилар. ХIанз а къоастадаьдац поселке поликлиника хьалъяра дош. Цунца цхьана бахача наха медицински гIулакх лоаттаделга леладара а долаш дусаш да. Из дош кхоачашдара гIо де декхарийла я «Грознефть» яха объединени.

Цу тIа чакхдаьлар дайноности хьалхара доош дувцилга. Лаккхехьарча Совето массане а цхьа барт болаш тIайийцар КПСС ЦК апрельски (1984 ш.) Пленума, ХIгIа хержача СССР Лаккхехьарча Совета хьалхара сесса решенешца а КПСС ЦК Генеральни секретара, СССР Лаккхехьарча Совета Президиума Председатела новк. К. У. Черненкос даьча къамаьлца а Нохч-ГIалгIай АССР халкъа депутатий Советашта хьалхашка оттача декхарий хьакъехьара соцам.

ВорхӀазлагӀа хержача Нохч-ГӀалгӀайн АССР Лаккхехьарча Совета цхьалгӀа сесси

ТЕШШАМЕ ТӀЕХЬЕ ХЬАЛХХЕЕ

НГӀАССР Министрийн Совета председатела заместитела Т. У. Махмудхаджиевн доклад

Цул тӀехьагӀа сессе дийнар КПСС ЦК апрельски (1984 ш.) Пленумон СССР Лаккхехьарча Совета хьалхарча сессех юкъерча дешарен профессиональни школана реформа яра Керттерча лостамийн хьакъехьа яь решенеш кхочашъяра Нохч-ГӀалгӀайн АССР халкъа депутаташта хьалхашка латтача декхарех. Цох лаьцна доклад бир НГӀАССР Министрийн Совета председатела заместитела депутата Т. У. Махмудхаджиевас. Цо аьлар:

Халкъа образовани дӀахоьргаьнкха тоаяра ленински парте керла еш йола йоанхол КПСС ЦК апрельски (1984 ш.) Пленуме тӀайица «Юкъерча дешарен профессиональни школана еча реформа Керттера лостамаш» яха сонам, цу Пленуме советски дешара системе дӀахо дегӀайоалаярах КПСС ЦК Генеральни секретара новкъоста К. У. Черненкос даьча хьамаьлйшара программни положенеши выводани, цхьайттаьлагӀа хержача СССР Лаккхехьарча Совета хьалхарча сессе школана реформа яра Керттера лостамаш тӀаэцар.

Школа эргайоаккхаш, из дикала кхы а кердагӀча боарам тӀа йоаккхаш чакхдоахача гӀуланхех парте лерхӀ дегӀаена социалистически общество планомерно, массе сагӀоарахьара эргаьнкха тоаеш беча балхах дӀахада йиш йоаца дакъа санна.

ДӀаяхача пятилетке доархӀаме социальни декхар кхочашдаьд: берриге кагирхой юкъера дешар дийша хулга ӀалашдаьӀ. Историе чухьа эггара хьалха наьха моттига лаккха дешара боарам хулга берригаш чулоацаш хинна ца Ӏеш ниеза даргдоаца декхар санна царна тӀадиллад, дегӀаенача социализма вахара норма а хинна дӀаэттад. Берригаш юкъера дешар дийша хулга социалистически общественни строй кагагӀдаьнна сийлахь - доккха хӀама санна мах бу парте.

Образовани культурех дегӀайоалаеча бедггала толамаш даьхад хьалха берригаш хӀана бац аьна бераш дешаьза хиначех хӀанэ берригаш юкъера дешар дийна болчех вай республике а. Кхелетарех 92,4 процент бераца шоай ханнахьа чакхбоахе бархӀ класс, тӀаккха дӀахо берригаш юкъерча дешара тайп-тайпарча формацица дешаш хул. ХӀара шера 15,5 эзар кагирхочо йиза юкъера образовани ду, хӀаьта халкъа боахамо — 12 эзар лакха квалификаци йола болхло. ЧӀоагӀлуш йоагӀа халкъа образовани дешара - материальни база. Карарча пятилетка кхаь шера хьалъьйн 11874 бера лаьрхӀа дешара заведенеш, профтехучилища комплекс, юкъерча школайи ПТУ-н сеть шеръенний, кагирхоша дешара заведенешна кароерзае йиш йола специальносташ дукхагӀа хинний, преподавателий производственни дешара мастерий квалификаци [illegible] найн.

Карарча 1983—1984 дешара шера республике болх беш я 522 юкъера дешара школа, къахьегаш 14 эзар хьехархо а болаш. Цар кхетам лу 243 эзар бераштен кхелетараштен.

Школана ю реформа из цкъара чакхдаьнкха йиш йола гӀулакх дац. Из аргӀаргӀагӀа чакхйоаккхаш хургья цхьайттӀалагӀчен пийттӀалагӀчен пятилеткашка. 1986—1987 дешара шера денз юхханцара школа кхаь шерара а йоашаш диъ шерара хургья. Реформа лерхӀ классашкара бераш кӀезигагӀа хулийтилга. ДӀаьхдаьча ден группай сеть шеръергья. Къаьстта эггара эӀамагӀча классашкарчарна яраш.

Лакхе белгалдаьча декхараша дӀадех укх тӀархьарча шерашка школаш ерригӀача педагогически кадраша Ӏалашъелга, эггара хьалха юххьанцарча классашта ашарашца а еш. Вай республика сердалой министерства Грозненски Гудермесски педагогически училищай школьни отделенешка дукхагӀа дешархой хьачуэцаргболаш планаш хуьлаш я. 1985 шера Нохч - ГӀалгӀайн пединститута педагогикаи юххьанцарча дешарен факультете хьалхара выпуск хургья. Бакъда, гӀулакх цох кхочамбаь Ӏе йиш йолаш дац. Анализо хьагойт хӀара шера тайп-тайпарча бахьанехь республика халкъа образовани системера 500 хьехархо дӀаухаш хилар. Халкъа депутатий районни Советий исполкомаша хьал цӀенхалитта тоха а хьехархой кадраш кӀезигагӀа хулалургйолаш доагӀар да а деза.

Юкъерча дешарен профессиональни школана реформа еш керттердар да дешара - хьехара процесса дикал тоаелга. Цхьабаьнгда, сердалой министерства, профтехобразовании управлене, халкъа депутатий Советий исполкомаша дешархой кӀоарга Ӏилмай лардаш Ӏомаеш, уж шоаш къахьегаш хургйолаш эша говзали навыкаши йолаш хилийтар дукха хӀанз а доагӀар хьадеlац школайи училищайи кулгалхошкарен педагогически коллективашкарен. Из бахьан долаш дукхача дешархоша лерттӀа Ӏомайиц дешара материал, контрольни белхаш де магац, экзаменашка йоагӀа анаеш гойташ.

Парте дӀадех советски школагара кхувшйоагӀача тӀехьен кӀоарген чӀоагӀи знанеш лулга, практике царех пайда эца ховргдола нахываши говзали йолаш хулга, материалистически мировоззрени хьаелга. Декхар оттадаьд хьехара процесса чулоацамцен методикацен цхьаькха тайпара форманзам ма хилийта аьна. ДӀахорча хьалара декхар санна тӀаеца деза ноа. К. У. Черненко аьнна дешаш: «берий керттера гӀулакх — ца..., дешар, Ӏилмай лардаш чӀоагӀа Ӏомаяр». ХӀаьта цигара хьадоагӀаш дешархой юкъерча дисциплинаш школе хьехлур тоаде деза хилар а. Тахан ерригӀа дешара процесс кхы а дукхагӀча даьхье мировоззренически чулоацам болаш хилийта еза.

КПСС ЦК июньски (1983 ш.) Пленуме белгалдаьнар парти «сагото еш я цхьабола кагирхой граждански санна дегӀабаккхаш, политически чӀоагӀбалаш, идейно - воспитательни гӀулакх... ноанз хьалар... хьанабарех цхьа дикагӀа... мелнешкарен хьалха бедггала хила а ца гӀерташ, дай-ноаной чотагӀа ийцача хьалха ваша бедгалбуала гӀерташ хилар».

Вай ледара Ӏалашду дешархой гражданственность йолаш, классови поненшналехой идейни дисвинаш а ца

ре мелха а довзад аралха а хула яеленецта анализ е хоаш, шоашта даталаргараш общественни декхараштта вӀашин тархи, идейноста нравственности, къаман дара интернациональни дари вӀашин дузаш хургболаш хьалхьебелга.

Реформа керттера декхар да дешархошта къахьегама кхетам лулга чӀоагӀа тоадар. Принципиальни доархӀам бола декхар да берригаш кагирхой кӀоарга юкъера дешар дийна ца Ӏеш, халкъа боахама тайп-тайпарча доакъошка хьинаре къахьегара профессинальни кийчо йолаш хулга Ӏалашдар а.

КПСС ЦК-ан СССР Министрий Советен «Дешархошта къахьегама кхетам лулга, хьехила, профессинальни ориентаци елга а цар общественно пайдане, дешаре къахьегам вӀашиӀехьбоаккхилга а тоадара хьакъехьарча» сонамо къахьегама кийчбара оттаяь комплексни программа кхочашъе ешаш хилара дӀадех регионально белгалоаш а. ХӀаьта ниттаниш хӀана затташ дола хьалесд а териаллелга. Вай декхарийна да цу позиценгара дезь даьнача ун анализ е, эггара хьалха диза даргдоаца декхараш белгалдаьхе.

Республике укх тӀехьарча хана къахьегама кхетам балара йола школай материальни база мӀезиг-дукха чӀоагӀъяьй. Хьайиллай 7 школашта юкъера дешара - производственни комбинаташ, цига 6 эзар 9—10 классий дешархошта йоаз промышленни юртбоахамен професех керттеръяраш. 4 эзар даьхерча классашкара дешархой промышленни юртбоахамен профиль йолча предприятей цехашкан участкашкан юххьанцарча профессиональни кийчонах чакхбоалаш ба. Шерра даьржад дешархоша къахьегама объединенешка дакъалоацилга. 47 эзар гаргга дешархо 1983 шера айнав эвалаьхьа колхозашкен совхозашкен къахьегам хилар.

Опыто хьагойт: дешархой шоай низага хьежаш дола практически гӀулакхаш чакхдоахаш болча уж къахьега Ӏомабара, шоашта лоаш йола балха говзал царга хьахаржийтара аьттув боалийташ хӀама хилар. Вайцига кӀезига бац школах цхьа подразделенеш, дешара цига лерхӀаш бола боахама кулгалхой. Цо холуш бола экономически пайда цу пачхьалкхенна, бакъда, керттердар-м итташ. ӀӀаьш долча бераштта а кхелетараштта а уж дерригача халкъа юкъара гӀуланхашта даьна лоаш хилара, цох дегӀаахара, къонахчала, гражданственноста школа хилар да. Цу тайпара, къахьегамен дешарен чӀоагӀа бузам хиларца белгалъяккха мегаргья Урус - Мартанон ски района «Солнечный» совхозен Гехински № 2 йолча юкъерча школан коллективаш.

Шелковской района боахамийн школайн коллективаш реформа практически чакхъяьккхара кийчо е болгаларна дешархой производственни бригадай болх хунца эттаб. Укхаза хӀара бархӀ шерарчен юкъерчен школе шоай юртарча боахама производственни подразделенеш санна доархӀаш хургйола дешархой производственни бригадаш хилийта лаьрхӀад. Шелковчаний из почин республика кхыча районашкарчар а хьалдоацаргья аьнна хет.

Цунца цхьана, белгалдаьккха деза дешархой производственни бригадаш вайцига хӀанэ а юртбоахама профессешкара безам совбоаккхаргбола керттера средство а хинна дӀаэттанш, аьнна. Царех эггара дикагӀъяраш а алхха айнан залалехьа болх бу къахьегама объединенеш мара яц, 7—9 классашка дешарех ахаш мара бригадашта юкъебагӀац.

Шийн белгалонаш йолаш я общественно пайданеча къахьегама городской школай дешархой юкъеозара проблема. Цуи эшӀаш латт царна къахьегара объекташ къоастаь ца Ӏеш дешархошта балха моттигаш, царга хьежна балха план белгалъяккха, дакъа оасаре болаш къахьегара хьалаш хьаде дезаш хиларах. Цу гӀуланкха дешара програмица юкъехьу: VIII—IX классашта хӀира — 6 сахьат, X—XI — 8 сахьат.

Дешархой къахьегам лакха оасарле йолаш вӀашитӀехьбаккхара лош нийса къоастадар дукхача даьхье тийша да школай кулгалхой кийчбеевах санна иттта балона предприятешкара берий чох а. Белгалъяь проблема хьем на беш бӀубееннен кхочашъяьрех я оалаш хилча, масала, хьаьца мегаргӀоаш я радиотехнически завода дирекце инициатива. Цар лаьрхӀад г. Грозненча № 35 йолча школа 5—6 классий дешархой кизаца упаковочни формаш хьаерга вӀашитӀехьдаккха. Заводо шийна декхар тӀайийцад мел эша хьалаш хьадерга, производственни процесс лерттӀа вӀашитӀехьяккхара Ӏалашо ергья, дешархой къахьегама гӀулакхашка хьонаргйола мастер хьонавергва, аьнна. Цар дӀадоладаь гӀулакх болхача дешара ларгӀа доагӀа урокашкара бахьачул тӀехьагӀа дешархой къахьегам вӀашитӀехьбоаккхилга эггара хьалха дӀадоладьерех дайиш уж хилар термалдача хӀаьта а.

НГӀАССР сердалой министерство, Нохч - ГӀалгӀайн профтехобразовани управлени, кхыйола министерстваши, ведомстваши, халкъа депутатий Советий городскойи районнийи исполкомаш декхарийла я шоашта карарча предприятешка, организацешка, учреждененшка дешархошта къахьегама кхетам балийтара мел эша хьалаш хьаде. Цу гӀулакха хьакъоастае еза оборудовани, болхлой моттигаш, квалифицированни кадраш, бийдал, материалаш, хьадда вӀашитӀехьбаккха беза дешархой къахьегам. Базови йолча предприятей кулгалхой дешара заведеней директорашца цхьана бехктохаме бу дешархошта къахьегама кхетам балара, цар къахьегача кхерамзален хьалаш хилийтара.

Социально - экономически дегӀаахара планашка белгалдаха деза профессионально-технически заведеней материально - технически база чӀоагӀъяра гӀулакхаш, цехо йоашаш кхочашъелга Ӏалашде деза дешархошта оборудовани.

Школана еча реформа чулоам цӀенхалитта пуи структура хувцалга а. Низза йоаца юкъера школа хьалха бархӀ шерара хиннача метте иис шерара хургья, юкъера яр итт шерара хиннача метте цхьайтта шерара хургья. Бакъда, из чакхъяьккхара хьалха санча вуржитта шу даьнна хургба. Из ништа хул 1986 шере дезз дукхьашха деша боалараш ворхӀ а доацаш яхх шу даьна хургхилара.

Вай республика хьалашна бараш ях шу дешлийна а деша ахиймоу шийн белгало йолаш да. МоллагӀа бер, из эггара кьамагӀа протта дахаш дале а, эрсий меттала деша торо йолаш хилийтара кхы 60 шераш дӀайолалуш найбан кхы шерара къамараш кийчон классаш хулга ӀалашдаьӀ. Тахан Назрановски, Урус - Мартановски, Шалински, Веденски, Ножай - Юртовски, Советски, кхыча районашкара деррига бераш ях шу даьча гӀоне дешаш да. 1988 шера деза кийчон классаш тӀагӀа хӀа а йоахаш царна когамета цхьалагӀа классаш хургья. ЦхьалагӀча классера деза эрсий меттала эреех доаца берашта хьехара кийчо елга, берий бешашка цхьадолча даьхье шоашта дӀагӀаэца дешаш да. ХӀанэ цу гӀулакха лаьрхӀа программа я кийчъеш.

Юкъара дешарен профессиональни школана реформа елга юкъарчал йоацаш халкъен профессионально-технически образовани органий декхар да, бакъда, цо цхьадолча даьхье цу гӀулакха бехктохам тӀабулл республика цхьайолча министерствашкен ведомствашкен.

Правительства яьча решенегӀа дешархошта профессиональни ориентаци яра балха координаци елга тӀадиллад къахьегамах социальни дешаштен йолча Пачхьалкхен комитета. НГӀАССР Госкомтруда хӀанэла а уйла е еза укх гаргарча шерашка из болх вӀашитӀехьбаккхара йола система хьаяра. УнахцӀено лорача министерства дешархой когашлен тӀахьожам лоаттабелга тоадара хьадда мероприятеш оттае еза. Къаьстта терко тӀахьийта еза боагӀа кхетам боларан унахцӀена болаш дегӀаахаран медицинал гигиенан даьхье школайн профессионально - технически училищайн дешархошта ниха дакъеш хилара.

НГӀАССР Министрий Советерча физкультура спортах болча комитето шийна да моттаргӀа дукхагӀа школайн ПТУ-н дешархой хадданза физкультурен спортах секцешка дешча доаш цараш хулийтилга Ӏалашде деза. Берий - кхелетарий спортива школашта болх кагирхошта балга Ӏалашде.

Чурча гӀуланкхий министерствас чӀоагӀбе беза зуламаш дара дӀаккхувш бола дешархой хиннахьа хьагучбахаран уж хулалаш хулийташ дола бахьанаш дӀадахаран тӀабезгабаь бу болх, шийн болх хьинарегӀа бе беза кхелетарий гӀуланхашта йолча инспекцешка.

НГӀАССР торговле министерства, Чечингорпотребсоюзо, общественни кхачан республиканиски управлене деша аха ха йоацача учреждений берашта, школай, профтехучилищай дешархошта кхача лоаттабара даьхье бехктокхам безза шоаша дӀатӀаэца беза.

НГӀАССР культуре министерства, кинофикаце йолча Пачхьалкхен комитето, творчески союзашен организацешен школаштен профессионально - технически училищаштен дешархошта художественни образовани эстетически кхетамо лучка доагӀа гӀо - новкъостал де доагӀа. Хоза дар кхетаде цунца безам болаш, искусства произведеней хьал беш, Ӏалаша хоеш беряги боча ловдеш хургдолаш хьалхаде деза берашка кхувшбоагӀарашка.

Шийн къамаьл чакхдоалаш Т. У. Махмудхаджиевас шу теш аьлар, республика халкъа депутатий Советаша, педагогически къахьегамен коллективаша, партийни организацеша кулгал а лоаттадеш, КПСС ЦК апрельски (1984 ш.) Пленума решенешкара школана реформа яра хьадоагӀа декхараш сийленца кхочашдара шоай берриге низ тӀабохийтаргхилараш.

Докладах йола пренеш

Дош лу Нохч-ГӀалгӀайн АССР просвещене министра С. М. Монтаевас. Цо аьлар, республика просвещене болхлоша, кхибараш санна боашаш, школа реформе эггара хьалха кхочашъе езараша, кӀоаргга кхетабу хьалхашка оттадаь декхараш шийн ханнахьа а дизза а кхочашдаларах бола партена, дерригача халкъа хьалхашкара бехктокхам. Министерства аппарат, моттигашкара пун подразделенеш цу гӀулакхаца уйла йолча ерригача министерствашца а ведомствашца цхьана йолаеннай реформа дӀалехараш кхочашдаре йола белгалара комплексни мероприятеш кийчъе.

Республика халкъа образованена хьалхашка латта ерригача проблемаш, эффективно яшар, дукхача даьхье школай дешара-материальни база тоаяра кара да. Хьаьна регионашкарчуя заьгӀа реформа вай республике кхочашъяь дувзаденна да дешархоех доакхагӀдола дакъа лаьц санна дешаш хиларца. Министерствос лаьрхӀайн 1985—1990 шерашка хьалъйиза кугӀахца школаш, школьни пристройкаш, берий бешаш. Вай хӀара шера болх бе йолаллийта еш 8000 дешара моттиг йола 12 кӀезигагӀа йоаца школа, 3000 моттиг йола 53 пристройка, 2,5 эзар моттиг йола 50 берий беш. Шеко яц, из декхар аттагӀарах да хиларах. Цо дӀадех йоккхий материальни а финансови а ресурсаш дӀахийтар, наьха ресурсаш царцагӀъхар. Цхьан просвещене министерства дукхьа капвложеней чотагӀа из ниш хургбац. Укхаза эшаш да цу тӀулакхаца уйла йолча ерригача министерствашца, ведомствашца, ерригача гӀишлонъяра организацешка, партийни а, советски а организацеш из тоалдаце а кхочашъюларгйола а программа кхетаяр, из тӀаэца кийча хилар. Опыт йолаш я. ЙисдагӀча пятилетке республике болх бе йолаьлийтай 49 школа, 58 пристройка, иттдагӀча пятилетке, ииттта, 73 школен 85 пристройкен.

Овлангара тоаяр дӀадех просвещене учреждеией капитально меттаотахара балхий, йолаш йолча зданешта реконструкци яра система. Цу хьакъехьа тхо вӀдлабаьза долаш бац «Чечингремстрой» треста беш бола болх. Хьалхза иргьац аьнна хет тхона республика просвещене министерстваяь чуйоагӀа ремонтно - тӀишлоштаяра управлени, культура, торговле, кхыча министерствашка из аьча тайпара.

Цу проблемах дукхаараш сиха яшха йиш яц. Цхьабакъда, долаш да хӀанзе а кхочашде деза декхараш. Уж эггара хьалха да, дешархошта хьехара а кхетам балара а динал мӀ могга лакхъяр, дешара дисциплинаш хьехара боарам лакхагӀа хилийтар, дешархошка Ӏилмай лардаш чӀоагӀа кароерзайтар, царна идейно - политически, къахьегама, а нравственни а кхетам дикагӀа балар.

ХӀана кийчлуш да хьалда хиннаучул лаккхагӀа боарам бола школай хьехархошта а кулгалхошта а аттестаци яра курсовой переподготовки чакхъякхха, методически объединеней, классни кулгалхой а предметаш хьалхалхо а балха хьинар айду. Цунца цхьана, уйла ю хьехархой кадраша юкъерца проблема яшара а. Верригаш дӀалаьрхӀача хӀанз болаш болча хьехархой составах а эпаргӀа 1900 хьехархой - предметникаш, юххьанцарча классашка хьехаш бола 836 кӀезигагӀа боаца хьехархой. Уж хьашташ керттерча даьхье кхочашдергда педагогически училищай школьни отделенешна деша нах дукхагӀа хьийбара чотагӀа, иштта пачхьалкхен университетен педагогический институтен хьаийбара чотагӀа.

Дукха болх ба вай бе безаш дӀахо а учебникаш, дешара планаши программен тоаяра. Реформа дӀа ма деххаш, дешархошта низтикъала дар, тӀех чолхане материал, дешархошта нийсса хьеха а идейно-политически кхетам бала доагӀаргдолеш дола а дерригаш кхочамбоацараш дӀалада декхар оттадеш да.

Къахьегама кхетам балара декхараш кхочашдеча хиланза даргдац гӀулакхаца уйла а йолаш боахамий колхозий, совхозий, промышленни предприятей, кулгалхоша доацаш дола дакъа. Оаха школай директорашта лекхам тел, школьникашта производительни, шоай ханаш хьежна бузургболча балха дакъа лоацаргдолаш хилар за даргдоаца хьалаш хьехоллара белгалара дешаш боахамий кулгалхоша айха бувзам лоаттабеш къестале.

Школьникашта къахьегам хьехара эффективность лакхъяра хетадир шийн къамаьл Яндарерча юкъерча школа директора депутата С. Ю. Хашагульгова. Цо белгалдаьккхар, райисполкома, халкъа образованена отдела а педагогически коллективай а лакхе латтача органий новкъосталах могӀоргйолга а еш яшха езаш массех проблема хилар, къаьстта кадрови дош. ЧӀоагӀа шийна терам тӀабахийтар дӀадех къахьегама обучене материально - технически база дийза шеръяра а чӀогӀъяра а проблема.

Назрановски района, аьлар депутата, хӀанзарча хано дӀадехарашца хьекца болча боарам тӀа дешархой политехнически образовани а къахьегама обучени а е торо ца хулийташ йола материально - технически база йола школаш кӀезига яц. Кхочам болаш пайда эшац производительни къахьегам, къахьегама кхетам балари школьникашта шеръе профориентаци яра вӀашитӀехьдоаккхача, школаца производственни коллективаша, шерача общественноста дӀа юка лелацеча гӀулакхий ӀаьхийӀа торонех. Депутата лоархӀ, районе школай юкъара дешара - производственни комбинаташ хилиза яргйоацаш хьа еза ха хьаэттай, уж йоацаш юкъара дешарен профессиональни школа реформа тахан йиза кхочашъяра юларгӀийн аьнна уйла а езац. Иштта кӀоаргга уйла е езаш да дӀахойолача хьна белгалара профессии кароерзаь болча школай выпускникашта боли балара дош а. Цу лостамагӀа районе хӀанзале беш ба белгалара болх. «Электроинструмент» заводе, трикотажни фабрике хьайтӀадоагӀача дешара шера къахьегама обучене процесса юкъе дешархоша практически занятеш чакхъяхара эша хьалаш хьаде ца цига. ЧоалханегӀа латт совхозашкара гӀулакх, хӀаьта а укхаза белгалара дикагӀа хуиламаш да. Школьникашта доаргай профессеш Ӏомае хӀара хьайбаш леладеца комплексе дешара класс вӀашагӀтоха лаьрхӀад. Цу хьакъехьа йоакхе а могарйолаш я Яндарерча юкъерча школа балха опыт.

Юкъерча дешарен профессиональни школа реформа яра Керттерча лостамашка белгалдаьнкха хӀара дош, аьлар ше къамаьл деш профсоюзий областной совета председатела депутата Г. Г. Олейникова, чӀоагӀа а хиланза даргдоаца а хьашт долаш да профсоюзни организацешта. Республика профсоюзаша тахан шоай деррига низаш тӀадероалу чакхъяккха еача реформаца дувзаденача дукхача дешашта, къахьегама коллективий, цар профсоюзни организацей терам оттаьча проблемашта тӀабахийта гӀерт. Юкъарча дешарен профессиональни школа болх эргабоаккхаш тоабара проект юкъача хана къахьегамхоша еннача предложенешка дийна хьежад, маӀан даьд.

ЦӀенхаштара терам тӀабахийтаб кхетам балара процесса хӀанзе а общественноста низаш диза юкъеозанза дарг па хилара, керттерча даьхье, цар, производстве къахьегачар, парте а къахьегама а ветераний, хьехархой, граждански а Сийлахьбоккхача Даймехка а тӀемашка дакъа лаьцарий. ЛоархӀамех йола проблема латт тахан школан производствен юкъера гӀулакх ма могга дегӀаккхуларах, предприятие школана лелаеча традиционни шефствона меттел цхьатарра боаьшоаш йола юкъера гӀулакх хьахиларга кхачарал, педагогически къахьегамен коллективай чӀоагӀа бувзам хьалларах, цар низаш кхетам баларен производственни декхараш кхочашдеча кхоталарах. Цунца дувзадена хьазул массех яра а тӀехьатетта йиш йоаца а, кхеншта ца а тетташ хӀанзе а яшха йоалаэ эшаш йола проблемаш.

Актуальни дош да школьникашта безаме а кхераме доаца а къахьегама хьалаш хьакхоллар. Берий унахцӀено лорача, травматизм ца хилийтара хиннача ца Ӏеш, из лоархӀаме да кхетам балара, къахьегам безабаьлийтара хиланза яргйоаца элемент санна. Уйла е йоагӀа берий а цӀӀаш йолча къахьегама режима а салаӀара а нормай. КӀезига декхараш оттадаьац профтехобразоване система нийсса кагирхой кийчбар тоадара хьакъехьа а. Цу балха дикала боарам лакхбе безаргба. ЧӀоагӀагӀа терам тӀабахийтар дӀадех профтехучилищаштен базови предприятештен юкъерча бувзамах долча дешо, цар къахьегама коллективаш кхувшйоагӀача тӀехьенна кхетам луча, дешийтача хьинаре дакъа лаца езаш хиларах.

Реформа керда тоханаш хьакхолл республике профсоюзийн моттигашкарча Советаштен юкъера гӀулакхаш шердара. Хилча бакъахьа хетар школьникий къахьегамен салаӀарен лагераш хьаяра деша тӀа гӀолла дола дӀа-юха леладу кхы дикагӀа лер юта гӀулакхаш. Хала хете а хӀанзарчоа уж доаццаш да. ЛоархӀаме да, хьехархой быта хьалаш тоадарца дувзаденна дош къоастадар. Цу хьакъехьа кӀезига а дац. Цхьабакъда, хӀанз а дукха педагогически болхлой частни квартирашка бах. Тоаде дезаш да халкъа просвещене болхлой унахцӀено чӀоагӀъяри дарба дари вӀашитӀехьдаккхар.

Республика профсоюзаша планомерно чакхдоах хьехархой унахцӀено чӀоагӀъяра, салаӀар вӀашитӀехьдаккхара дераш. Аьлча кхоачам болаш да, цу гӀулакха хӀара шера социальни страхованен средствех 100 эзар сом дӀадохийташ хилар. Мехка здравницашка профсоюзни путевкаех салоӀ 800 саго. Облсовпроф просвещене болхлой профсоюза обкомаца цхьана республике хьехархошта лаьрхӀа санаторипрофилакторе хьаярах йола предложени кийчъеш я хӀанз. Цу гӀулакха хиланза даргдац республика Министрий Совета новкъостал. Из дош дика чакхе йолаш къоастадаро торо хулийтаргья хӀара шера эзар совгӀа волча хьехархочоа дарба де. Иштта шийтталагӀча пятилетке къоастадаза даргдац республике дозагӀйолча кийнигех цхьанахьа царна салаӀара цӀа хьалдара дош.

Хьехархой кадрий кийчйара проблемах дийцар цӀе къамаьл деш Нохч-ГӀалгӀайн пачхьалкхен пединститута ректора М. У. Умарова. Института коллектива, дерригача советски халкъо санна, боккха тоам хинна тӀайийцар КПСС ЦК апрельски Пленумен СССР Лаккхехьарча Совета хьалхарча сессен юкъерча дешарен профессиональни школа реформах йола решенеш, халкъа образованех, хьехархоех йола партен правительстван керда йоайко санна а лерхӀ реформе. Институте оттаьй студенташна беча кхетама балха комплексни плана, цар дешаш йоаккхача ерригача хана лаьрхӀа я из. Института Ӏилман — педагогически кадрай состава дикал лакхъяра дезараш ду ректората. Тахан цун шийтта кафедре болх беш ва 100 совгӀа преподаватель, царех цинъ Ӏилмай доктора 40 совгӀа кандидати доценти волаш. Цхьабакъда, долаш да дукха къоастадеза дешаш а. Тха вӀашитӀехьдаьннадац, аьлар къамаьл дечо, берригаш студенташ общественни профессей факультете дешаргдолаш юкъеоза, дешара предметашка теоретически, практически кийчо еча а дукха кхоачамбоацараш да. Хала хете а, деррига тха кара а дац. Цу гӀулакха кхочам болаш яц материальни база. Тхога хьаьттача, института керда корпус хьалъеш дӀахо а цун факультеташ дегӀаухаргхилар теркал ца дича даргдац.

Шийн балха керттерча лостамах доархӀ институто юртарча школе болх бергбола педагогически кадраш кийчъяр. ХӀара шера институто хьаац 70 процент юрташкарча школай выпускникаш. Бакъда, хьехархой профессии езаш болчарна нийса, институте нийслу цахоеш кийсбенна нах а. Халкъа образоване отделашца, моттигашкарча партийни а советски а организацешца юха а хьажа деза вай гӀаьнна ядача юрташкара дешархой конкурс йоацаш деша отта хьехабар вӀашитӀехьдаккхарга. Тхоьна хеташ, республике тоаде деза педагогически кадраш мел эш прогнозировани яр а хьехархочун профессене дешархой ориентаце система а. ХӀанзарча цу дешаш хоаькъьха айха бувзам дац тха профтехобразоване управленешца юкъерча специальни дешара заведенешца.

Къамаьл деш я Анисимова ЦӀерагӀча Новогрозненски механически чакхдоаккхача завода оператор депутат Н. А. Кизеть. Цо аьлар, завода коллективо КПСС XXVI съезда исторически решенеш ӀаӀаре кхочашъеш, КПСС ЦК февральски апрельски (1984 ш.) Пленумий решенешка дог айдаь йолаш, 22 апреле, В. И. Ленинаь 114-та шу дузача дийнахь доккхал а деш рапорт делар ЛЧ-24 яха установка проектни мощностах болх бе йолаьлийта хиларах. Из къахьегама новало дукхача къамий коллективо: проектировщикаша, гӀишлонхоша, монтажникаша, № 11 йолча цеха болхлоша, пуско-наладочни бригадаша тӀаттабӀа бахча балхах, иштта чехословацки польски специалисташа дахча векаршкха делча повкъосталах хьакийчдир.

ЧӀоагӀа дог айдена йийцар юкъерча дешарен профессиональни школа реформа яра Керттерча лостамех йола КПСС ЦК проект болхлой, профсоюзни партийни собранешка. Цу документа тӀа я кагирхошка дешийтар, кхетам балара, хӀанзарча хьалашка вахаргӀа а къахьегамга уж кийчбара лаьрхӀа Ӏилман лард йола новкъостали. Шийн балха завода администраце, партийни, профсоюзни а комсомольски а организацеша чӀоагӀа йоахо ю школашарча шефски бувзамий. Профсоюзни комитете хьалий дезала а школа а гӀо деш йола комисси. Къахьегаме белгалбаьнача кхувшбоагӀарашта ху сийлен грамоташ мах бола совгӀаташ. Заводе, болхлой сиена кхы тӀа а йиза дагахьа, болх болх чакхбоахе ПТУ выпускникашца. Технически училища хӀара выпускник итати практике йолаш хьехача тӀачӀоагӀу. ХӀара цера ПТУ выпускникаш заводе балхача уж торжественни хьале болхлой мутӀарешна дӀаиар дезду. Практике кагирхой доаш, цӀейне кетаь «Огонёкаш», тешоте обручени чакхьхар.

Депутата белгалдаьнкхар, заводе бахка ПТУ выпускникаш берих цу сонаш, ӀӀабуаш йола моттигаш хӀанз а кийслуш хилар. Из дувзаденна да дукхача бахьанашца, къаьстта общежите кагирхой быт безаме хургйолча тайпара ца хиларца, хила доагӀача тайпара нах балха хьакхулар вӀашитӀехьдаккха ца хиларца.

КПСС ЦК сонам кхочашбара ерригача промышленни предприятешца кхы тӀа а дегӀаккхуала деза школашара айкха бувзамаш, материально - технически база кердаккха гӀо а деш. ШерагӀа кизъенхуала деза школьни мастерскашка предприятей заказех белгалара продукци хьергйолаш предприятеш школаш юкъе договораш дар, цо торо хулийтаргья къахьегама гӀулакха юкъе шоаш дакъа лоаца дешархошта кхетадайта.

Сунженски райисполкома председатела депутата В. П. [illegible] ше къамаьл деш аьлар, школьни реформа районе кхочашъяра белгалара планаш кийчъе боалабаларах. Дешара карарча шерре а лерхӀаш да цхьайолча школай йоаккхагӀча классашка дешарен болха моттигашца Ӏалашбе, токарий, слесарий, операторий механизаторий учинкаш хургболаш дӀакийсбе. Бакъда, хьалхе а хьакаро хьалхехад, аьлар депутата, районна ина хургбац карарча а хетаргахьа, хьайтӀайоагӀача а пятилетке белха моттигашца Ӏалашбе. Къаьстта из догӀаш да гаьна едача лоаман юрташкарча дешархошта, школашка йоаца учебни мастерскаш е цалаш хьалаца арайоаца.

ЛоархӀаме я школьни зданеш хьалъяра проблема. Геттара хьалашка дешаш да Орджоникидзевская, Нестеровская яхача станицашкара, Карабулак яхача поселкера бераш. Районе тоъаш яц хьехархой кадраш.

Пренеш чакхъяьнначул тӀехьагӀа, Лаккхехьарча Совето къобалдаьбеш тӀайийцар КПСС ЦК апрельски (1984 ш.) Пленуман СССР Лаккхехьарча Совета хьалхарча сессен юкъерча дешарен профессиональни школа реформе яра Керттерча лостамах йола решенеш кхочашъе а еш Нохч-ГӀалгӀайн халкъа депутатий Советаша де дезарех бола сонам.

ДОАЗОЛ ДЕХЬАРА

ДУНЕ ЦХЬАН КIИРАГIА

КХЕРАМЗАЛЕННА, МАШАРА, ПРОГРЕССАНА ЙОЛА ТЕШАМ

14 мая чакхдаьнна шиъ 29 шу дуазар Варшавски Договора организаце дездаьд араехьарча политике лоархIамеча инициативаца: из ди хьатIакхачалехьа цхьа кIира хьалха социалистически содружествос НАТО членаш йола пачхьалкхенаш тIахьийхай дукхача оагIоний ларда тIа тIема низаш вIаши духьала ца дахьаран машара гIулакхаш хьалхувцарен дола договор оттадаре хьахьехьа консультацеш е йолае, аьнна. Цу тайпара договор оттаде аьнна предложени синалр соахка Праге хиннача Варшавски Договора доакъашхой йолча пачхьалкхаший Политически консультативни комитета совещане.

Цу инициативана доагIа гуччахьара жоп НАТО-с хIанзалца деннадац. Ваьда, гоалдаьккха жоп долаш да — 15 мае денз бутт чаккхбаллалца лаьрхIа хьалхагIа Брюсселе, цул тIехьагIа Вашингтоне цу военно - политически блоко бIаьстанара традиционни совещанеш чакхйоах, цига гергаш дIахо Iоадарен царна мохдеркизаца ярен дешаш а дуцаш.

Шин союза позицешка хьежача гIулайх долчча бесса гуттадоалл. Варшавски Договора Организаце гераш Iоаделга юкатохара дунен халкъашта юкъера хьал тоадара, машар хилийтарен чIоагIбарен овзангарIа дешашта диалог сига хьадлацара мардкерда наькъаш лохаш йолча, хана НАТО-с мел могар ду Малхбоаленнея Малхбузенмел юкъе Вашингтоно хьаьль дукъале чIоагIъяра, тIемакийчон совле, цнйгахьа хилийта а гIертаца.

Лакхехьа хьоахадаь договор доацаш социалистически содружества НАТОна предложенеш еннай тIехьарча хана Европа химически герзах мукъалккхара деша хьаьвхьа а тIема кийчонга дIадоалар дукхагIа ца хилийтарен кIезигдарен деша хьакьехьа а юкъарча доацаш переговораш е, аьнна. Дуне катастрофага дугача натоний кхерамета наькъагIа аьлча, из кхьаьстта дина гуш ба Малхбузен Европа цхьадолча мехкашка эттара хьалха токаргдела американски ракетно-ядерни герз оттаде доладарех.

Цу тайпара вIаши тарлуш фоаца низкъ хIинарча хьацарча лоархIамерча проблемаша юкъеккхуьаш хьалар шина а группировка чулоацамца дашха дезаш да. Юкхьанна дезз ВIашагIкхийттача Штаташ «шийлача тIема» герза социализма дунена дукхала лаьттар а сацна лоархI НАТО, хIаьта цу хана дела ший агрессивни чулоацам хувцалаз хьа а йоагIа. Варшавски Договора организаци хьаьнийн социалистически пачхьалкхений кхерамелен тешам сацна а цуна цхьана машарен прогрессаний бола тешам сацна а. Варшавски Договора организацей, белгалдоаккх «Работническо дело» яхача болгарски газето, машар лорабаре, ядерни тIом ца хилийтара тIехьарча, империализма эттара реакциональнегIа долча гIоазараша социализмана духьала «крестови поход» вIашагIйолла гIертала доладара тIехьарча къовсамера лоархIаме хIама да, аьнна.

Иштта ба социалистически пачхьалкхений союза чулоацам а дунен халкъашта юкъерча оршнера цул лоархIам а.

КХЕРАМЕ ПРОВОКАЦЕШ

ТIаккхьарча хана яха а чIоагIа ирденнад вьетнамо-китайски довзол тIара хьал. ХIара денна телетайпо храм бу китайски оагIонгахьара Вьетнама Социалистически Республикана духьала нерда провокацеш ю, яхаш. 2-апреле денз къуйбеседеньарча вьетнамски провинцешка — Куангнинь, Лангшон, Каобанг, Хатуен, Лантяу, ма-дарра аьлча, хIара дешна дукъяла йоккхий топаши миномёташи чуетташ я, китайски кемаша Вьетнама территориальни хиш а думаш ду. Доазол йистерча юрадъка бахача нах юкъе боабаь а човаш хиннa а нах ба, дукха цIенош общественни гIирсаш доладад.

Китайски салтий гераша кийчъенна отрядаш доазопел тIех а яьнца дукхаза гIийргтай цхьайола дакхалелаш дIалувца. Моттигерча герзащарча низашек доазон йистерча провинцешка балача нахен юоастагIчуя атакеш юхаетт, тешшаме дораю республика суверенитети территориальни бIарчали. Китайски оагIонгахьара гераша кийчъеш ю провокацеш СРВ ихьча мехкашарча гIуламкий министерствас лоархI цу районера кхераме кхоанам мехьара бакха гIерталга дIахо дахьар сацва. Къулба-Малхбоален Азе а деррагача дунен тIа а общественни уйлана духьале ю хIама [illegible].

ХIанзарча кходнама бахьан сенах дату? Вьетнамски вепайоазоно лоархI, китайски оагIонгахьара провокацеш дукхагIа ен хилар кампучийски революцена карагIдаьннараш дохаде лаьрхIа йола империализман гегемонизман низий уйлаш талхарна дувзадаьна долаш. Тишланда территоре тIа бIа бела йолча полпотовски бандай кхьча реакционни кхмерски группировкай кулгашца «мукъаьлха районаш» оалаш ярах хьаа гIерт. Кхьча дешашца аьлча, Халгьа Кампуче территорех цхьан даьккъана оккупаци е гIерт. Цхьабакъда, республика халкъа-революционни эскаро вьетнамски добровольцаша хьал а лоацаш йоккай бандитий наступленеш. Ца хоаца цхьана вайсденна хIама дац, йоах СРВ МИД-а, доазон тIара хьал ирдалар США президент Р. Рейган Пекине вена волча халаца нийсдалар а.

Суверенитети территориальни бIарчали лора а еш СРВ цунца цхьана гIерт вьетнамо-китайски гIулакхаш тоаде а. Къовсаме дола дешаш къоестаде моллагIча хана а КНР-ца переговораш е кийча йолаш я Вьетнам. Цу конструктивни предложенешта хIанз а жоп деннадац китайски оагIоно. 4 мая ТАСС заявлене тIа белгалдаь ма хиллара, китайски Iаьдалаш Вьетнаман Индокитая кхьча мехкаштен юкъе политически экономически Iетиъама методаш хаддаяза юкъехкуьала гIерт, цар низкъ хувцабалар доглоахаш гIоналгIча тайпара кхерам тIатуьс.

СРВ доазол тIа Китай герзащарча йоазна деладу кхераме гIулакхаш дунен халкъашта юкъе шерра багарах дувцаш да. Дунен дукхагIча мехкий общественни организацеш духьала яьннай Пекина гегемонистски политикана. IалаIьмате сихха кхераме провокацеш социелга хьадийхад, уж Къулба-Малхбоален Азе а ерригача Азе а машара кхераме хIама доладаь.

МОАСТАГIА ШИЙ ПОЗИЦЕШ ДIАЧIОАГIЪЕШ ВА

Израиля специальни правительственни комиссе могадьд це оккупаци яьча Иордан яхача хин малхбузен оагIорахьарча берда йисте кхь а кхоъ военизированни нах баха моттигаш йоххилга. Иштта, IарбашIара дIадахкхача лаьтта хьалхъаь агрессе форпосташ хIана 220-нел дукхагIа я.

Тель-Авива доладеш йолча сионистски верхушка шоаш дIалийшача Iарбий территоре тIа чакхдоахаш долча гIулакхаш нах дувцаш чубехнаш, террор лезаеш, махкахеш деш израильски экспансионисташа цу районашкара гIудах аннексела кхоачаде гIерташ лезадеш долгапиле йоаш да. 1983 шу чакхдоаллаш «оборонале» боахама, кхьча гIулакхашта вий аьна конфискаци яй дIалаьцача малхбузен берда йистерча территорех 60 процент йолчоа. Израиле 30 шера лаьрхIа план оттаьй малхбузен берда йисте «йоккхача Иерусалима» райони «нарвероае» аьнна, хIаьта цу планагIа жуттий къамагIа бола нах цу территореш тIа 1,3 миллион сагага кхоачаш дукха хилийта а лаьрхIад. Из доча хана дукхагIча дакъе шоаш дахи баьлача шоай мехкара Iарбий къамагIа бола нах лелабе а лерхI.

Иштта лаьттаашта экспроприаци ярца цхьана оккупанташа палестинцашIара дIадоахк царна астара мерттера дар — хий доаа хьасташ. Iарбий бахача моттигашка сионисташа гобаьнкха хьалъю военизированни форпосташ, бокъонца аьлча, «палестински бантустанаш» хьаю, оккупаци яьча территоре цхьайолча районашта юкъера естественни экономически бувзамаш-тIехха а даш.

Герзаша кийчбина бохача израильтянаша палестинцашта духьала нах боабеш мавадне йолаьй — уж боабу, цар минапашк цIенош лелхийт. Оккупационни Iаьдалий распорлиненегIа аллха 1983 шера моттигашка бахача наьха 294 цIа дахгIа моттиг ца юташ дохадь дIадаьккхад. Дукха ха йоацаш Израиле гуталдий малхбузен берда йистерча палестинцашта духьала цар цIай Iоухийташ дукха зулазаш деннйчлуш кхина йоккха террористически организаци. Цунца юкъаелла Израиля коммунистически парте ЦК-ес аьлча заявлене тIа белгалдаьккхад пачхьалкхен лехарча политически тIемаш гIоазараша гIо а даш бола бещ террористически подполье хиннай, аьнна. ЦIаькка а бакъхиннад Израиле сионистски верхушкас террори экспансии пачхьалкхен политика боврама кхоачешдаьккхьабга.

Экспансионистски планаш чаккхбахара Тель-Авивана чIоагIа гIо ду цун «стратегически союзника» — ВIашагIкхийттча Штаташа. Кердa израильски юрташ кхкарада гIерташ «могалаш» ала гIертаь Вашингтоне моттийта хиберaш дуьце а долчча бе са аьлча, цу планашта финансировани яра доле хIара шолдагIа доллар Израилега ВIашагIкхийттача Штаташкара кхоачаш да.

Оккупаци яьча территореш тIара израильски аннексен террорен политика дунен халкъашта юкъерча общественносто чIоагIа харжалъа лоархIаш а палестиний оагIорахьара чIоагIа юкатохаш а я. Малхбузен берда йистен Газа яхача секторех цу гIулакха духьала дукха Iарбий-палестинцаш гIоттаро тешал ду шоай лаьтта бахара йола бокъо баьхан долаш, къам ший мукъагIа долаш а ший лоIаме йола шоай пачхьалкхе йолаш а хилийтар духьа дIахо къовсам доаттабе уж чIоагIа лаьрхIа хилара.

Ю. РОМАНЦЕВ, В. ХРЕКОВ, Г. КУВАЛДИН. (ТАСС).

ПИОНЕРЕ ЦIЕЙ ДЕЗДАР

Тахан 120 эзар къона ленинец ва [illegible] ГIалгIай [illegible] не шоай [illegible] йолча [illegible] хIлий сийнa гIулакхаш [illegible] хохьош. Дика гIулакхаш кхарагIдийннад царна карарча пятилетка кхоадагIча шера. Цар гулдайнад 3103 тонн ял ма аьлий, 255 тонн макулатура, 31490 килограмм дарбан баццовгIаш. Республикe 26 эзар пионер хьацаре къахьегаш ва 276 дешара-производственни бригадашка 52 звеньяшка, 41 школьни хьунбоалама.

Вовшха болх бу пионерски организацеша [illegible] октябрятски группашта кулгаллеш, тайп-тайпара мероприятеш чакхйоахаш, хьинаре дагьа доац «Зарница», «Орленок» яхача тIема-патриотически ловзарашка, тIема, къахьегама, парте ветеранашта хетаьча шоай музейшка тайп-тайпара материалаш лехаш, кхьйола доаркIаме мероприятеш кхоачашъеш.

Из деррига деча пионерийта уллув латт пионервожатеш — шоай гIулакх геттара дукха деза хагий нах.

Шоашта карагIдийннарий итогаш е дIахо шоаш дергдолчув хIанзи оттав, тул' беппабар [illegible] Грознерча [illegible] И. [illegible] Ленина цIерагIча майдан тIа республика пионерски организацей викалаш. Церна юкъе — районий пионерски штабий командираш, хьалкалатача дружиний советий председателаш, октябрятски группий вожатеш, районий дикагIйола тимуровски командаш. Торжественни линейка чакхъьалвачул тIехьагIа пионерашна шоай болх дIахо бар пионерски актива, тимуровски болама, октябрятаний болх бара йолча секцешка.

Тимуровски болама хьинаре дагьа вадарах Ерригсоюзни слета делегаталла хержаб Мальсагов Тамерлан (СШ № 3, г. Назрань), Кирпов Виталий (СШ № 1, г. Грозный), Ахматханова Рукиа (СШ № 3 г. Гудермес), дукха кхьйбараш.

СУРТА ТIА: Республикански слет хьалх торжественни линейка.

В. КИЗАРОВА сур.

Iалама доттагIий слет

Къона краеведаш, туристаш, Iалам дезараш а тоханаш а гувбелар Урус - Мартановски района турбазе хиннеча республикански слета. Тайп-тайпарча районашкара баьхача дешархоша дийцар, докладаш йир, Iалам лоре а деш, шоаш беча балхах.

Слета болх беча юкъе укхаза яр ботаника, зоологе, Iалам дорадаре, геологе а географе а секцеш. Цу секцешка бекъабеннабар слета берриге доакъашхой.

БецоргIаш дагIаахарен, цар вахарах доаззз шоаш бахача районашка даьча талламаш дувцаш хилар къона ботаникаш. Цу секце чоанай геррами къовсттa чIоагIа тIеххаьа хилар Назрановски района Пликски № 2 йолча юкъарча школа кIаскагIча класса дешархочо Котиева Фатимас ъ доклад. Цу тIа дувцар минеральни удобренеш шерра сенаш хьукьхьама дикагIа хилийтара лаьца, «Назрановский» совхозе базе тIа вIавагI а еш. Бере беш йолча дешаршой производственни бригадех.

Иштта шоашоай секцешка сакъердаме докладаш яьр Гудермесерча Татиев Муслима, Нунаева Зурес, Веданарча Лупуева Аьсета, кхьчар.

СУРТА ТIА: аьрдехьа — доклад еш я Плиевскенгий-Юртарча № 2 йолча школа дешархой производственни бригада бригадир Котиева Фатима; аьтт оагIорахьа — слета доакъашхой, къона зоологаш.

В. ЕЛИЗАРОВА сур.

ФЕ ХИЛА

Наьха вIашагIкхетача гIолла чакхбоалача хана водителаша правилаш толхайнача транспортни средстваш вIашалкхет. ДукхагIа йолча хана вIаштанхетараш транспортий оагIош да, цудухьа водителаш пассажираш дохабу. Укх шера бь бетта республике 26 аварии хиннай наькъаш вIашагIкхетача: 4 саг ве а вунн, 35 сага човвенна я.

15 мае Ачхой-Мартановски районе Ростов-Бакурех «Лермонтовский» совхозерен доагIа наькъаш вIашагIкхеттача мехте № 59-27 ЗНШ йолча «Жигуле» водителa — «Урожайный» совхозе бухгалтерала болз бещ волча Ш. Ибрагимова ше керттерча наькъа тIа дIатIаьоаллача хана цинк мухха битебац «Новосельский» совхоза водителa Т. Гацдуханова лелаш хиннача грузовой машена. Цига вIашкахкетарех гIоалгьина грузовой машен дехьа оагIорахьа гIолла духьала йоагIача «КамАЗа» тIемхийттай. Набнча цу хагIа пассажир цига яьча човвеннав, больнице вихьачул тIехьагIа, хIаьта шина а грузовой машена водителаш човнаш а хинна больнице бихьб. «Жигули» водитель лоадамбоацаш човвнаш кара ца хулаш воса.

Город Грозне Ленински районе, «Чеченингушстрой-материалы» яхача объединене № 1 йолча комбината директора заместителалла болх беш волча УАЗ-469 яхача легковой автомашена водителa С. Л. Лешева Машиплин Светлин яхача улицал вIашагIкхеттача мехте малца тIатехий МАЗ-504 яхача автомашена. Цига човвенна а я, С. Л. Лешиев больнице вихьав.

Вахa болаш автомототранспорт лелхаш болхаш цхьан кIирагIа дийцача водителех хоам бу Госавтоинспекцей рубрикашка. Менна хийр бакъдe дIавигаа 60 совгIа сага. Царех цхьабараш ераш ба:

Айбуев Салам — Грозненски нефтебаза заправщик;

Ахаев Шаран — «Терем» яхача фирма керттера бухгалтер;

Базаев Пайсук — Грозненски райпо производства заведующи;

Головинский Евгений — «Югавтоматика» инженер-электрик;

Гелаев Мальнуд — Гудермесa [illegible] завода склада заведующи;

Давлетукаев Руслан — «Сельхозтехника» Шалински отделение инженер;

Мовсуров Улан — Веденски ветеринарни станце ветеринарни лор, кхьйбараш.

ДIадахача кIирагIа (10 — 17 мае) НГIАССР наькъаш тIа 13 авареш хиннай 2 саг ве а вунн, 13 сага човвенна а я.

НГIАССР МВД, ГАИ.

ФАКУЛЬТЕТА ЮБИЛЕЙ

М. Д. Миллионщикова цIерагIча мехкадьтта институте хилар общественни профессий факультета дешара шу чакхдаларан из факультет кхайкхададаь шу денна кхьаьль собрани. 136 выпускникашта дIаделар общественни профессий кхьарерхарa теш хилар дешаш [illegible] удостоверенеш, уж хургба референташ-переводчикаш, журналисташ, политинформатораш, комсомольски балха организатораш, лектораш - международникаш. ХIаьта хьайийлача дешна хилцаш йола факультет дийна чакхаьллехаьй воар студенто. Царех дукхахберам студенчески группий, института факультетий, шоаш балха болча моттигашка общественни [illegible] [illegible] болча ба. ТIехьа дешиарашта, общественни вахаре хьинаре дакъалоацараш эзар комсомола обкома, горкома, райкома, института ВЛКСМ комитета грамоташ.

К. РОЗИНА.

Редактор О. Б. ГАДАБОРШЕВ.

ШОАЙ ИРАЗ ХУЛИЙ ХЬАЖА

1984 шера 1 июле г. Свердловске СССР ДОСААФ [illegible] лотерейн тираж хул.

Цига кхаж бенарашка кхоачаргья «Волга-ГАЗ-24», «Москвич-412», ИЖ-28, «Жигули-21013», «Запорожец-968» яха 640 автомобиль; «Днепр» «Урал», «Иж-Юпитер», «Иж-Планета», яха колясица йоалла 1820 мотоцикл; туристически тIиргах йола тайп-тайпара 16320 хIама; «Легенда-404», «Электроника», «Романтик-306», «Спутник-404» яха 84080 магнитофон; «Юность» яха 3200 электрофон; 22400 радиоприемник, фотоаппарат, кинокамера, диапроектор, турмал; 10400 сахьат, 3200 электросамовар, 1600 кIувс, хIаьта иштта Iалаьмате дукха электробритваш, микрокалькуляторш. 1 сомагара 100 сомага кхачалца ахча.

1984 шера хьалхагIа арахийцача СССР ДОСААФ лотерейх дерригаш а лаьрхIача 20 миллион совгIача сома маьха хIамайн ахчанн 768000 кхаж боагIаргба.

Лотерея йоккхарах хьетIадена ахча дешара заведенеш спортивни гIирсаш хьалдарга, оборонни Общества материально-техническа база шеръярга, тIема-патриотически оборонно-массовий болх, спорта техническа тIема прикладной тайпаш дIахо дегIадоаладарга дохийт.

Лотерея билеташ эца йиш я ДОСААФ организацешкара, «Союзпечата» киоскашкара.

АЬТТУВ БАЛБА ШУН!

ДОСААФ Нохч - ГIалгIай обком.

ТЕЛЕВИДЕНИ

22 МАЙ

I ПРОГРАММА

17.05 — [illegible] фильм. 2-гIа серий.

18.00 — «Дунен [illegible]» (гIалгIай меттала).

18.15 — Фильм.

18.30 — «Нохч-ГIалгIайчоь» [illegible].

18.45 — [illegible].

18.50 — «[illegible]».

19.05 — «Керда Iоадалаш» [illegible] (гIалгIай меттала).

19.30 — Эса чIоа.

19.40 — Документальни фильм.

23 МАЙ

I ПРОГРАММА

17.30 — А. Усманов. «[illegible]». Нохч-ГIалгIай республиканский [illegible] театра спектакль.

18.10 — «Нохч-ГIалгIайчоь» [illegible].

18.25 — «[illegible]» (гIалгIай меттала).

18.30 — Республикански [illegible] (гIалгIай меттала).

РАДИО

22 МАЙ

[illegible]

23 МАЙ

[illegible]

Тахан моршан а болаш, йочий а йоацаш, малхбоалехьара секунде 7—12 метр чIоагIо мух а хьекхаш хилан йиш я. Температура республике 25—30, Грознехь 28—30 градус йолаш хилан тарлу.

Кхоана хувцалуш моршан а болаш, йочий а йоацаш, тайп-тайпарча оагIонашкахьара секунде 3—7 метр чIоагIо мух а хьекхаш хилан йиш я. Температура бусa 16—18, дийнахьа 25—30 градус йолаш хилан тарлу.

Метеостанци.

Хьамсара газет дешараш!

ДIАДОЛАДЕННАД 1984 ШЕРА ШОЛЛАГIЧА АХ ШЕРА

«СЕРДАЛО»

ГАЗЕТА ЯЗЛУЛГА

Газет язду республика почтови отделенешка, «Союзпечата» агентстваша, предприятешкарча, организацешкарча, учреждешкарча общественни уполномоченнаша.

Газет яздара мах (ах шера) — 2 сом 4 кепиги.

ТХА АДРЕС: 364907, г. Грозный, Маяковски ул. 92. Телефонаш: редактора — 2-45-57; редакторан заместитела — 2-65-07; бехктакхочо секретара — 2-84-66; отделаш: партийни дахара — 2-54-04; промышленностин — транспортан — 2-65-01; юрта бахамна — 2-47-84; культура — 2-64-75; кехаташ — 2-85-64; корректораш — 2-89-66.

НАШ АДРЕС: 364907, г. Грозный, ул. Маяковского, 92. Телефоны: редактора — 2-45-57; заместителя редактора — 2-65-07; ответственного секретаря — 2-84-66; отделов: партийной жизни — 2-54-04; промышленности и транспорта — 2-65-01; сельского хозяйства — 2-47-84; культуры — 2-64-75; писем — 2-85-64; корректорская — 2-89-66.

Газет арадувла шинаре, еаре, шоаттей деношка.

СФ05156. «Грозненский рабочий» издательства типографи, Маяковски, 92. Типография издательства «Грозненский рабочий», ул. Маяковского, 92. Заказ № 2325.